

НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН ДЕШАРАН А, ИЛМАНАН А МИНИСТЕРСТВО

ПАЧХАЛКХАН КАЗЕННИ УЧРЕЖДЕНИ  
«НОХЧИЙН МЕТТАН ИНСТИТУТ»

**НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ**  
(дешаран хьукматийн 1-4 классашна лерина)

ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН  
ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММА

Соблжа-Гала  
2022

## Чулацам

|                                                                     |    |
|---------------------------------------------------------------------|----|
| Кхеторан кехат.....                                                 | 3  |
| «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предметан йукъара характеристика.... | 4  |
| «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Иаморан Иалашонаш.....       | 6  |
| «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан чулацаман линиш.....       | 7  |
| Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг...  | 8  |
| Иаморан чулацам.....                                                | 9  |
| 1 класс.....                                                        | 9  |
| 2 класс.....                                                        | 14 |
| 3 класс.....                                                        | 18 |
| 4 класс.....                                                        | 21 |
| Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тIегIанехь «Ненан (нохчийн) мотт»     |    |
| дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамIаш ...  | 24 |
| Личностни жамIаш.....                                               | 24 |
| Метапредметан жамIаш.....                                           | 26 |
| Предметан жамIаш.....                                               | 29 |
| 1 класс.....                                                        | 29 |
| 2 класс.....                                                        | 31 |
| 3 класс.....                                                        | 32 |
| 4 класс.....                                                        | 34 |
| Тематикин планировани.....                                          | 37 |
| 1 класс .....                                                       | 37 |
| 2 класс.....                                                        | 49 |
| 3 класс.....                                                        | 58 |
| 4 класс.....                                                        | 65 |

## Кхеторан кехат

Лелаш долчу нормативан-бакъонан документашца догIуш, нохчийн мотт (обрсийн мотт а санна) Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттан статус йолуш бу (2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.). Иза нохчийн халкъан ӕздангаллин коьрта хьал а ду, дешаран хьукматашкахь дешаран предмет санна хьӕхуш а бу.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан Герггара белхан программа (кхидIа Программа) кхолларан бух бу хIара нормативийн-бакъонийн документаш:

- Россин Федерацин конституци (26 статья);
- 2012 шеран 29-чу декабран №273-ФЗ йолу «Россин Федерацин дешаран хьокъехь» Федеральни закон (5, 8, 12, 14 ст.) (02.07.2021 ш. ред.);
- 1991 ш. 25 октябран № 1807-1 йолу «Россин Федерацин халкъийн меттанех» Федеральни закон (2, 6, 9, 10 ст.) (11.06.2021 ш. ред.);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт, Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021 ш. 31 майхь № 286 йолу омранца чIагIдина долу;
- Кхетош-кхиоран герггара программа (къобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан мотт хьехаран концепци (Россин Федерацин серлонан Министерсвон коллегехь чIагIйина 2019.10.01);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггара программа (къобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18.03.2022 ш. № 1/22 йолу протокол);
- 2003 шеран 23 мартан Нохчийн Республикин конституци (09.01.2022 ш. хийцамашца);
- 2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн

хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.);

- 2014 шеран 30 октябран N 37-РЗ йолу «Нохчийн Республикин дешаран хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 N 13-РЗ ред.);
- 2020 ш. 17 августан № 180 йолчу «Нохчийн Республикин дешар кхиор» Нохчийн Республикин пачхьалкхан программа хийцамаш йукъабалоран хьокъехь» Нохчийн Республикин Правительствон Постановлени (2022.03.17 бинчу хийцамашца);
- Нохчийн Республикин тIекхуьу чкъор син-оьздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара концепци (тIечIагIйна Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 14.02.2013 ш.);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьртачу бакъонийн гулар тIечIагIйарх №83 йолу Указ (тIечIагIдина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 2020 шеран апрелан 29-чу дийнахь)
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чIагIйна 2022.05. 12 № 3 йолчу Илманан Советан кхеташонехь);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьрта бакъонаш /Джамалханов З.Д., Мациев А.Г., Овхадов М.Р., Халидов А.И., и.д. кх. – Соьлжа-гIала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2022. – 64 а.

Программа кхочушйаран бухахь системехь-гIуллакхдаран некъ бу. «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iамор тIехъажийна ду гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца межпредметни уьйр кхочушйарна.

### **«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан йукъара характеристика**

«Нохчийн мотт» дешаран предметан герггара белхан Программа йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программаш кхочушйечу организацешна (хьукматашна) хIоттийна йу.

Школан дешаран хИнцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тIехъажийна йолу «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан программа хIотторехъ хъехархошна методикин гIо лацаран Iалашонца кечийна йу хIара Програма.

Герггарчу белхан Программас хъехархочун аьтто бийр бу:

- 1)нохчийн мотт хъехаран процессехъ йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхъалкхан дешаран стандартехъ кепе далийна Iаморан личностни, метапредметан, предметан жамIашка кхачаран хИнцалера некъаш кхочушдан;
- 2) Йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхъалкхан дешаран стандартаца (Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021.05.31 № 286 йолу омранца чIагIдина долу); Йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггарчу программца (къобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхъаьнакхетараллин сацамца (18 мартан 2022 ш. № 1/22 йолу протокол); Кхетош-кхиоран герггарчу программца (къобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхъаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол); Нохчийн Республикин тIекхуьу чкъор син-оьздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара Концепцица (тIечIагIйина Нохчийн Республикин куьйгалхочо 14.02.2013 ш.) цхъаьнадогIу Iаморан кхочушдан лору жамIаш а, «Нохчийн мотт» дешаран предметан чулацам а Iаморан шерашца къасто а, хIоттамца дIанисбан а;
- 3)билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхъама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, календарно-тематикин планировани кечйан.

Программин чулацам тIехъажийна бу йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхъалкхан дешаран стандарто «Ненан мотт а, ненан маттахъ литературин йешар а» предметан областана лехамийн декъахъ далийнчу йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа кхиамца карайерзоран жамIашка кхачарна.

Программа тӀехъажийна йу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъайогӀучу нохчийн меттан курсана кхачо йарна а, гӀо лацарна а.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацам йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнабогӀуш бу.

Дешаран предметан чулацам внеурочни гӀуллакхдарехула а кхочушбан тарло: экскурсеш, тематикин мероприятеш, кыйсамаш (конкурсаш), и.д.кх.

### **«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацаман коьрта линиш**

Дешаран предметан коьчал меттаилманан дакъошца йогӀуш хӀоттийна йу. Нохчийн меттан систематически курс Программехь хӀокху чулацаман линишца йалийна йу: «Маттах лаьцна хаамаш», «Фонетика, орфоэпи, графика, орфографи»; «Лексика», «Морфемика», «Морфологи», «Синтаксис», «Орфографи а, пунктуаци а», «Къамел кхиор».

Программехь къаьсташ йу кхо блок: «Къамелан гӀуллакхдаран тайпанаш», «Систематически курс» (1-чу классехь хьалхарчу эха шарахь – «Йоза-дешар Iамор»), «Къамел кхиор».

«Къамелан гӀуллакхдаран тайпанаш» цӀе йолу хьалхара блок йобзна йу шайн вовшашца йолчу уьйраца цхьаьна къамелан гӀуллакхдаран деа тайпанехула кхиарца, йуьхьанцарчу классийн дешархойн (тӀекеренан Iалашонаш къасто хаа, къамелан тӀекеренехь нийса дакъалаца) коммуникативни карадерзарш кхиорца; къамелан этикетан бакьонех пайдаэцаран практика алсамйаккхарца.

«Систематически курс» цӀе йолчу шолгӀачу блоко йукъалоцу меттан дакъойх пайдаэцарна тӀехь тергам барна кхачо йен чулацам, дешаран а, практикин а хьелашкахь меттан дакъойх пайдаэцаран бухера карадерзарш а, хаарш а кхиор; хӀинцалерчу нохчийн литературни меттан норманех болу йуьхьанцара кхетамаш кхоллар. ХӀара блок тӀехъажийна йу (Iамийнчун гурашкахь) хӀинцалерчу нохчийн литературни меттан норманаш

практикехула карайерзорна; дахаран йерриге сферашкахь нохчийн маттах пайдаэцарехь жобпаллин а, кхетаме а йукъаметтиг кхиорна.

«Къамел кхиор» цӀе йолу кхоалгӀа блок. Чулацаман коьртачу декъах кху блокехь тексташца бен болх бу: кхета хаар кхиор, йеллачу тексташна анализ йар, тайп-тайпанчу функционални-маӀнийн тайпанийн, жанрийн, стилийн шен тексташ кхоллар.

**«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан Iалашо а, хьесапаш а**

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тӀегӀанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан **Iалашо** – дешархойн коммуникативни хьуьнарш кхоллар (барта а, йозанан а, монологан а, диалоган а къамел кхиор), уьш къамелан гӀуллакхдарна практикехь йукъабалор; дешархошкахь нохчийн маттах а, халкъан культурица цуьнан уьйрах а билггал долу хаарш кхоллар.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тӀегӀанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан **хьесапаш** ду дешархошкахь кхоллар а, кхиор а:

- нохчийн меттан шатайпаналлех, къоман ламастех, шен халкъан культурах йуьхьанцара кхетам; этнически кхетам (самосознани) кхиор;
- нохчийн матте позитиван эмоцин-мехаллин йукъаметтиг, цуьнан цӀеналла а, башхалла а ларйарехь декъах хиларан синхаам; нохчийн матте бовзаран дог дар, шен къамел кхачаме дало гӀертар;
- тӀекеренан Iалашонашца, хьелашца, хьесапашца богӀу меттан гӀирсаш харжарехула, нохчийн маттахь жамӀаш дарехула а, шена хетачунна бух балорехула долу хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- хьехархочун/одноклассникийн барта аларш хазарехь тӀеэца хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- нийса йеша а, нийса йазйан а, урокан темехула диалогехь а, коллективан беседехь дакъалаца, чолхе доцу барта монологан аларш а, йозанан тексташ а хӀитто хаар кхоллар а, кхиор а;
- нохчийн меттан системех а, хӀоттамах а болу йуьхьанцара кхетамаш (фонетикех, графикех, лексикех, морфемикех, морфологех, синтаксисах);

- функционални говзалла а, хийцалучу дуьненаца кхиаме зIе латто а, кхин дIа долчу кхиаме дешарна кийча хилар а кхоллар а, кхиор а.

### **Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг**

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнадогIуш, «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъа а йогIу, Iамо тIейожош а йу.

«Ненан (нохчийн) мотт» Iаморна леринчу сахьтийн йукъара терахь – 405 с.

(хIора классехь кIирнах 3с.): 1-чу классехь – 99 с., 2-чу классехь – 102 с., 3-чу классехь – 102 с., 4 классехь – 102 с.

Дешаран учрежденин бакъо йу дешаран предмет Iаморна деллачу сахьтийн барам, дешаран йукъаметтигийн декъашхоша кхуллучу планан декъан сахьтийн чоьтах ша алсамбаккха.



# «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

## 1 класс

### Йоза-дешар Іамор

#### Къамел кхиор

Гайтаме-васте моделийн гІоьнца къамелах болу йуьхьанцара кхетам. Къамел суьртийн а, схемийн а гІоьнца маьІнийн дакъошка (предложенешка) декъар.

Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуьйтуш ша йоьшуш а, ладугІуш а текстах кхетар.

ХІума а, цуьнан цІе йоккху дош а.

(Мила?), (хІун?) бохучу хаттаршна жобаш лун дешнаш. ХІуманийн дараш гойту дешнаш. Дашах а, предложенех а йукъара кхетам.

Іаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хІоттор.

Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хІиттор.

Къамелан гІиллакхаш. Нохчийн меттан гІиллакхе дешнаш (маршалла хаттар– *Іуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Іодика йар – Іодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...*).

Хаттаран предложенин интонаци (йиш).

Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тІеэцна дешнаш довзар.

#### Дош а, предложени а

Дешан маьІнин тергам. Гергара а, дуьхьалара а маьІна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гІуллакх а. Къамелехь хІуманаш, хІуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар.

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а.

ХІума (объект) йовзар санна дош тІеэцар. Дешан маьІнина тІехь тергам.

Дош а, цо билгалйо хІума а йовзар (къастар).

Дош а, предложени а йовзар. Предложеница болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-тӀаьхьалла (роӀалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонација) предложенеш дӀайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенийн барам билгалбар.

Диалог.

1-на тӀера 10-на тӀекхаччалц дагардар.

## Фонетика

Къамелан аьзнаш. Дешан аьзнийн хӀоттаман а, цуьнан маӀнийн а цхьаалла. Дашехь долчу аьзнийн хьалх-тӀаьхьалла а, аьзнийн барам а къастор. Схемина тӀе а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар.

«К» элпаца билгалде аьзнаш.

Цхьана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хӀиттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*. Дешан аьзнийн анализ, аьзнийн моделащца болх бар: дешан аьзнийн хӀоттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догӀу дешнаш далор.

Мукъа, мукъаза аьзнаш а, зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар (къастар).

Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш: *кх, къ, кӀ, аь, оь, уь, юь, яь, хь, гӀ, пӀ, тӀ, хӀ, цӀ, чӀ, Ӏ*.

Дешдакъа аларан уггаре жима дакъа санна. Дешнаш дешдакъошка декъар. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошца дешар.

## Графика

Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хьаьрк санна. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, моӀанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.

Нохчийн графический дешдакьон принцип. Нохчийн меттан шина хьаркаца билгалдо ша-тайпа мукъа (аь, уь, оь) а, мукъаза (ɔI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI) а элпаш. Элп I. Дешнийн аьзнийн-элпийн анализ.

Е, ё, ю, я, й элпийн гуллакх.

Адамийн фамилияхь а, цӀерашкахь а, дийнатийн а, гӀалийн, йартийн, урамийн цӀерашкахь а доккха элп е, ё, я, яь, ю, юь йаздар.

Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-тӀаьхьалла.

## Йешар

Дешдакьонца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьаьжжина). Дешдакьонца шера а, индивидуальни темпаца йогӀучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьаркашца йогӀучу соцунгӀашца а, интонация (иэшарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложениш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ йешар. Йаккхий йоцу прозин текстын а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна тӀетевжаш а, шеггара а текст схьайийцар.

Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуьйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дӀайоьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гӀирс санна.

## Йоза

Йоза Iамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцӀоналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пӀелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргӀат куьг лелор а кхиор.

Тетрадь тӀехь кехатан агӀонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор.

Йозанан даккхий а, могӀанан а элпаш дӀайаздар карадерзор. ЦӀена а, къаьсташ долчу а хотӀаца йаздар. ДӀадоьшуш дешнаш а, предложениш а йазйар.

Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалх-тӀаьхьалла а.

Элпийн боцу графический гӀирсийн гуллакхах кхетар: дешнашна йукьарчу кӀайдарган, сехьадаккхаран хьаркан.

## Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш кьаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цІерашкахь а (адамийн цІерашкахь, дийнатийн, гІалийн, йартийн, урамийн а цІерашкахь) а доккха элп йаздар; адамийн цІерашкахь, фамилешкахь, дайн цІерашкахь а *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн а, долахьчу цІерашкахь а, тІеэцначу дешнашкахь а *я, ю, е, ё* элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (*хь, кх, цІ, кь, пІ, ...*) нийсайаздар; *ю, ы, ф, я, ыц* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцчу дешдакьошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш.

## Систематически курс

### Маттах болу йукъара хаамаш

Мотт адамийн уьйр лелоран коьрта гІирс санна. ТІекеренан Іалашонаш а, хьелаш а.

### Фонетика

Къамелан аьзнаш. Мукъа, мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Зевне, кьора мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш.

Дешдакъа. Дашехь дешдакьойн барам. Дешнаш дешдакьошка декъар (мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцу атта дешнаш).

### Графика

Аз а, элп а. Аьзнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш.

ТІеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу *е, ё, ю, я* элпаш. Адамийн цІерашкахь, фамилешкахь, дайн цІерашкахь а, дийнатийн цІерашкахь а доккха элп.

Нохчийн абат (алфавит): элпийн цІераш, церан хьалх-тІаьхьалла. Дешнийн кьепйоза роґаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикин гIирсаш: дешнашна йукъара кIайдарг, сехъадаккхаран хъаьрк.

## **Орфоэпи**

Аьзнаш а, аьзнийн цхъаьнакхетарш а алар: шала мукъаза [кхкх], [тт], [лл], и.д.кх.

## **Лексика**

Дош меттан дакъа санна (довзийтар).

Дош хIуманан, хIуманан билгалонан, хIуманан даран цIе санна (довзийтар).

Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).

## **Синтаксис**

Дешнийн цхъаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар).

Предложенехь дешнийн къепе. Предложени дIайазйаран бакъонаш. МаьIнийн хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепех йохийна предложенеш йухаметтахIиттор. Цхъаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хIиттор. Предложенин схема. Предложенин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хIиттор.

Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цIе а.

## **Орфографи а, пунктуаци а**

Нийсайазйаран бакъонаш а, царех пайдаэцар а: предложенехь дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп йаздар: адамийн цIерашкахь а, фамилешкахь а, дийнатийн цIерашкахь а; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, ден цIерашкахь, дийнатийн цIерашкахь я, яь, ю, юь, е, ё элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь я, ю, е, ё элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (хь, хI, кх, чI, и.д.кх.)

нийсайаздар; *и, ъ, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш.

Текст схьайазйаран алгоритм.

## **Къамел кхиор**

Къамел адамашна йукъахь тIекере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехь дешан маъIна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан це. Шен (собственный) текст хIоттор.

ТIекеренан хьелаш: тIекеренан Iалашо, хьаьнца, мичахь кхочушхуьлу тIекере. Барта тIекеренан хьелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хьажар, аудиозаписе ладогIар).

Дешаран а, Iер-дахаран а хьелашкахь къамелан этикетан норманаш (маршалла хаттар, Iодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).

## **2 КЛАСС**

### **Маттах лаьцна йукъара хаамаш**

Мотт адамийн тIекеренан коьрта гIирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьнненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.

### **Фонетика, графика, орфоэпи**

Аьзнийн маъIна къасторан гIуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – аь, оь – оь, уь – уьй) а, уьш элпашца билгалйар а (*аь, оь, уь, яь, юь*). *Я, яь, ю, юь, е(ё)* элпашца дешнаш. *Э, е* элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. *Й* элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (*гI, кI, къ,*

кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I) а, уыш элпашца билгалйар а. III, ь, ы, ф элпашца долу дешнаш. Шеконца [овь], [ой], [эв] хеза дешнаш нийсайаздар.

Дешнаш дешдакьошка декъар (мукъаза элпийн цхъаьнакхетарш дерш а цхъаьна).

Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикин гIирсаш: дешнашна йуккъехь кIайдарг, сехьадаккхаран хъаьрк, абзац (цIен моIа), сацаран хъаьркаш (Iамийнчун барамехь).

## **Лексика**

Дош декаран а, маьIнин а цхъаалла санна. Дешан лексикин маьIна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар.

ЦхъанамаьIнийн а, дукхамаьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам). Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам.

## **Дешан хIоттам (морфемика)**

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхъанаораман (гергара) дешнаш. Цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).

## **Морфологи**

### **Къамелан дакьош**

ЦIердош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («мила?», «хIун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цIердешнаш (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатиьн цIераш, меттигийн цIераш).

Хандош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?»), къамелехь пайдаэцар.

Билгалдош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («муха?», «хьенан?» «стенан?»), къамелехь пайдаэцар.

ДештІаьхье. Уггар йаьржина дештІаьхьенаш: *тІе, тІера, чу, чуьра, кІел*, и.д.кх.

## **Синтаксис**

Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).

Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложением дашах къастар.

Аларан Іалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тІедожоран предложенеш.

Синхаамийн изшаре (эмоцин окраске) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (изшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.

## **Орфографи а, пунктуаци а.**

1-чу классехь Іамийна нийсайаздаран бакьонаш карлайахар. Предложением йуьххьехь а, долахь цІерашкахь а доккха элп (цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш); предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш; дош цхьана моґІарера вукху моґІаре сехьадаккхар (дешан морфемин декьадалар тидаме а ца оьцуш);

Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран ґІалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхьама (нисдархьама), Іаматан тІерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цІерашкахь доккха элп: цІераш, фамилеш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш; йукьарчу цІерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь ) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тІеэцначу (йукьарчу) дешнашкахь *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; долахь цІерашкахь: цІерашкахь, фамилешкахь, дайн цІерашкахь, дийнатийн цІерашкахь, меттигийн цІерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тІеэцначу дешнашкахь (долахь цІерашкахь) *я, ю, е (ё)* элпийн



нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (къ, кI, кх, гI, и.д.кх.) нийсайаздар; шеконца [оьв], [ой], [эв] хезачу дешнийн нийсайаздар (-эв, -авь, -ев); щ, ь, ы, ф элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деа мукъа и, уь хезачохь й элп йаздар; дештIаьхьенаш цIердешнашца къаьстина йазйар.

### Къамел кхиор

Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тIекеренан Iалашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тIеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхьаьна гIуллакхдарехь шимма цхьаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.

Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор.

Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цIе. Билгалйинчу тексташна цIе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а рогаIалла талхийна тексташ нисйар.

Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).

Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.

Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонација (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар.

Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.

### 3 КЛАСС

#### Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт тIекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.

#### Фонетика, графика, орфоэпи

Нохчийн меттан абзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа абзнаш.

Йеха а, йоца а дифтонгаш *иэ, уо*, уыш йазйар. Нохчийн маттахъ *ъ* гIуллакх. *ь, ь* долчу дешнашкахъ (*айъа, тетрадь...*) абзнийн а, элпийн а хIоттаман базар (соотношение).

Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар.

Абзнийн а, абзнийн цхъабнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахъ мукъачу абзнийн дохалла (нохчийн маттахъ жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).

#### Лексика

Дешан лексикин мабIна.

Дешан нийса а, тIедеана а мабIна (довзийтар).

#### Дешан хIоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхъанаораман (гергара) дешнаш; цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахъ орам къастор (аттачу дешнашкахъ); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна.

Цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а. Орам, дешхъалхе, суффикс – дешан мабIне дакъош. *-р, -хо, -ча* суффиксашца долу дешнаш. Хъастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (*цIа-цIелиг, кема-кемалг...*).

## Морфологи

Цердош: йукъара маѡна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар.

Долахъ (фамили, цѡе, ден цѡе, дийнатиин цѡераш, меттигийн цѡераш, говзариин, газетиин, журналийн цѡераш...) а, йукъара а цѡердешнаш. Цѡердешнийн терахъашца хийцадалар. Цхъаллин терахъан а, дукхаллин терахъан а бен кеп йоцу цѡердешнаш. Цѡердешнийн классаш. Цѡердешнийн классийн гайтамаш. Цѡердешан дожар. Цѡердешан дожар билгалдаккхар. Цѡердешнийн дожаршца а, терахъашца а хийцадалар.

Билгалдош: йукъара маѡна, хаттарш (*муха? хъенан? стенан? муханиг?*), къамелехъ пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахъашца а, дожаршца а хийцадалар.

Цѡерметдош (йукъара кхетам). Йаххыйн цѡерметдешнаш а, къамелехъ царах пайдаэцар а. Текстехъ цхъана дешан ца оышу йух-йуха далор дѡадаккхархъама, йаххыйн цѡерметдешнех пайдаэцар.

Хандош: йукъара маѡна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогѡу хан.

Дештѡахъе (карладаккхар). Дештѡахъенаш *mle*, *чу*, *церан* дешхъалхенех (*mle-*, *чу-*) къастар.

*Ца, ма* дакъалгаш а, *церан* маѡна а.

## Синтаксис

Предложени. Дешнийн цхъаьнакхетар. Маѡнийн (синтаксисан) хаттарийн гѡьнца предложенехъ дешнашна йукъара уьйр билгалѡаккхар.

Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.

Хуттург йоцчу а, *а* хуттургаца йолчу а предложенин цхъанатайпанчу меженашна тѡехъ тергам.

## Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, журналийн, газетийн... цIераш) а, йукъарчу цIерашкахь *я, яь, ю, юь, е* элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тIечIагдар а); йеха а, йоца а *иэ, уо* дифтонгийн нийсайаздар; чаккхенгахь *-г, -к* элпаш долчу цIердешнашкахь *а* йа *и* элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар (*дитт, мотт, балл...*); нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар (*ккх, ккъ, чкI,...*); дешан чаккхенгахь *н* элп йаздар; дештIаьхьенаш йаххийн цIерметдешнашца къаьстина йаздар; дакъалгаш *ца, ма* хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ь, ь* элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (*лл, тт, сс...*) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (*ккх, ткъ, чкъ...*) долу дешнаш сехьадахар; цIердешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештIаьхьенийн нийсайаздар; *ца, ма, дакъалгашца* дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йаздар.

## Къамел кхиор

Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Iердахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тIечIагIдан; барт бан а, цхьаьна гIуллакхдарехь йукъарчу сацамна тIетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тIехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гIо ден къамелан гIирсаш.

Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тӀекере лелоран хьелашкахь кӀамелан этикетан башхаллаш.

Текстан план. Текстан план хӀоттор, йеллачу планаца текст йазйар. Йаххыйн цӀерметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гӀоьнца текстехь предложенийн уьйр. Текстехь коьрта дешнаш.

Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхӀоттор, ойлайар) кӀастор а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а.

Кехатан, дӀакхайкхоран (объявленин) жанр.

Массара цхьаьна йа ша хӀоттийнчу планаца текст схьайийцар.

Талламан, довзийтаран йешар.

## **4 КЛАСС**

### **Нохчийн маттах болу хаамаш**

Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна.

Мотт – халкъан синъобздангаллин коьртачу мехаллех цхьаь санна.

Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.

### **Фонетика, графика, орфоэпи**

Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам.

КӀамел даран (говорение) а, йешаран а процессехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхьаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хӀинцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогӀу, йохалла (Ӏаматехь Ӏамочу дешнийн кӀеззиг масалшна тӀехь).

### **Лексика**

КӀамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тӀехь тергам.

КӀамелехь дешнийн чӀагӀделлачу цхьаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тӀехь тергам (довзийтар).

## Дешан хЮттам (морфемика)

Хийцалучу дешнийн хЮттам, морфемаш атта къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Iамийнарг карладаккхар).

Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).

## Морфологи

Коьрта а, гIуллакхан а къамелан дакъош (йуьхьанцара довзийтар).

Цердош. Цердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цIердешнаш. Долахь цIердешнийн легар (цIераш, фамилеш).

Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар.1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хьенан? стenan? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш).

Терахьдош. Масаллин а, роIаллин а терахьдешнаш.

Церметдош. Йаххьийн цIерметдешнаш (карладаккхар). Цхьаллин а, дукхаллин а терахьан йаххьийн цIерметдешнийн дожаршца хийцадалар.

Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йогIу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.

Куцдош (йукъара кхетам). МаьIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.

ДештIаьхье.

Хуттург. Цхьалхе а, чолхе а предложенешкахь хуттургаш.

Дакъалгаш *ца*, *ма*, церан маьIна.

## Синтаксис

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Iалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тIедожоран); синхаамийн изшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Iамийнарг карладаккхар). Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам.

Цхъанатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а. Цхъанатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь дагардаран интонаци (иэшар).

Цхъалхе, чолхе предложени (йовзийтар).

### **Орфографи а, пунктуаци а**

Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, схъакховдийна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешхъалхенийн цхъаьна а, къаьстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхъаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран хъаьркаш.

Шина цхъалхечу предложенех лаьтгачу чолхечу предложенехь сацаран хъаьркаш (тергам).

### **Къамел кхиор**

Барта а, йозанан а тIекеренан хьелаш (кехат, декъалваран открытка, дIакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цIарехь текстан тема йа коьрта ойла гайтар.

Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар.

Схъайийцар, дIайазйар (текстан барта а, йозанан кепехь а ма-йарра схъайийцар, текстан барта хоржуш схъайийцар).

Сочинени йозанан белхан тайпа санна.

Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тIехь цхъалхачу жамIийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамIдар а.

# **ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ЙУКЪБЕРЧУ ДЕШАРАН ТІЕГІАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ**

## **ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ**

Йуъхъанцарчу школахъ «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Іаморан жамІехъ кхетош-кхиоран гІуллакхдаран коърта некъаш кхочушдечу хенахъ дешархочун кхоллалур ду хІара личностни жамІаш:

### **гражданско-патриотически кхетош-кхиоран:**

- шен Даймахкаца мехалаллин йукъаметтиг кхоллайалар, цу йукъахъ республикин истори а, культура а гойту, ненан мотт Іаморехула а;
- шен этнокультурин а, россин а граждански идентичностах кхетар, Нохчийн Республикин пачхъалкхан маттах санна, ненан (нохчийн) меттан маЫналлех кхетар;
- шен мехкан а, даймехкан а дІадаханчун, таханенан, хиндолчун декъахъ хилар, цу йукъахъ исбаъхъаллин говзаршца болх барехъ, хъелаш дийцаре дарехула а;
- шен а, кхечу а халкъашка ларам, цу йукъахъ исбаъхъаллин говзаршкара масалийн буха тІехъ кхуллуш берг а;
- йукъараллин декъашхочух санна, адамах болу дуьххъарлера кхетам, адаман бакъонех а, жобпаллех а, ларамах а, адаман сийлаллех а, леларан гІиллакх-оьздангаллин норманех а, адамашна йукъарчу йукъаметтигийн бакъонех а, цу йукъахъ исбаъхъаллин говзаршкахъ гайтинарш а;

### **син-оьздангаллин кхетош-кхиоран:**

- шен дахарехъ а, йешарехъ а зеделлачунна тІе а тевжаш, хІора адаман индивидуальность ларар;
- догъэцар а, ларам а, диканиг лаар а гучудаккхар, царна йукъахъ шегара хъал а, синхаамаш а бовзийтархъама, нийса меттан гІирсах пайдаэцар а;
- кхечу адамашна куьйган (физически) а, моральни (оьздангаллин) а зен дарна тІехъажийнчу леларан муьлхха а кепаш цайезар (пайдаэца цатарлучу меттан гІирсех йоьзнарш а цхъаьна);



#### **эстетикин кхетош-кхиоран:**

- исбаьхьаллин културица лараме йукъаметтиг а, шовкъ а, искусстван тайпанашна а, шен а, кхечу а халкьийн ламасташна а, кхоллараллина а экамалла;
- исбаьхьаллин гIуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта гIертар, меттан говзаллехь а цхьаьна; гIекеренан а, ша гайтаран а гIирсах санна, ненан меттан мехалаллех кхетар;

#### **физически кхетош-кхиоран, могашаллин культура а, эмоцин хьал а кхолларан:**

- меттан дешаран процессехь кхин тIе (тIетоьхна) хаам лохуш, гонахехь (цу йуккьехь хаамийн а) могашаллин а, кхерамзаллин (шена а, кхечу адамашна а) а дахаран кепан бакъонаш ларйар;
- къамелехь ша гайта тарлун некъаш харжарехь а, къамелан этикетан а, гIекеренан бакъонийн а норманаш ларйарехь а гучудолу дегIан а, синIаткъаман а могашаллин тIалам бар;

#### **къинхъегаман кхетош-кхиоран:**

- адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхъегаман маьIнах кхетар, къинхъегаман жамIаш жобпаллин хьаште хьажор а, лардаран йукъаметтигаш а, къинхъегаман гIуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацаран говзаллаш, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре деш, тайп-тайпанчу корматаллашка кхоллалун шовкъ;

#### **экологин кхетош-кхиоран:**

- тексташца болх баран процессехь кхуллу Iалам Iалашдаран йукъаметтиг;
- цунна зен ден дараш цадезар;

#### **Iилманан хаарийн мехаллаш:**

- дуьненан Iилманехула долчу суьртах йуьхьанцара кхетамаш (цу йукъахь меттан системех, дийнна дуьненан Iилманехула долчу суьртан цхьана декъах санна, йуьхьанцара кхетамаш);
- довзаран хьашташ, жигаралла, дIадолорна тIера хилар, довзарехь хаа лаар а, шен лаамалла а, цуьнца цхьаьна ненан (нохчийн) мотт Iаморехь бовзаран хьашто а, и бовзарехь жигаралла а, шен лаамалла а.

## **МЕТАПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ**

Йуъхъанцарчу школехъ «Ненан (нохчийн мотт)» предмет Іаморан жамІехъ дешархочун кхоллалур ду хІара дешаран универсальни довзаран дараш.

### **Коьрта маьІнийн дараш:**

- тайп-тайпана меттан дакъош дуста (аьзнаш, дешнаш, предложенеш, тексташ), меттан дакъош дустархъама баххаш билгалдаха (къамелан дакъа хилар, грамматикин билгало, лексикин маьІна, и.д.кх.);
- меттан дакъойн тераллаш къасто;
- къастийнчу билгалонца объекташ (меттан дакъош) цхъаьнатоха;
- меттан дакъойн (аьзнийн, къамелан дакъойн, предложенийн, текстийн) классификаци йархъама ладаме билгало къасто; меттан дакъошна классификаци йан;
- хьехархочо йеллачу тергаман алгоритмаца меттан коьчалехъ закономерносташ а, бІостаналла а каро (схъалаха); меттан дакъошца болх беш, дарийн алгоритмана анализ йан, меттан дакъойн анализ йарехъ ша дешаран (Іамаран) гІуллакхаш къасто;
- билгалйинчу алгоритман буха тІехъ дешаран а, практикин а хьесап кхочушдан оьшучу хааман тоаме цахилар гучудаккха, кхин тІе оьшучу хааман хьашт кепе дало;
- меттан коьчална тІехъ тергамбаран хьелашкахъ бахьанийн-тІаьхьалонийн уьйраш билгалйаха, жамІаш дан.

### **Коьрта талламан дараш:**

- хьехархочун гІоьнца Іалашо кепе йало, меттан объектан, къамелан хьолан хийцамийн план хІотто;
- тІедиллар кхочушдаран масех кеп йуста, уггар йогІуш йерг харжа (йалийнчу критерийн буха тІехъ);
- схьакховдийнчу планаца чолхе боцу лингвистикин мини-таллам дІабахъа, схьакховдийнчу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;
- жамІаш кепе дало а, меттан коьчална тІехъ бинчу тергаман (классификацин, дустаран, талламан) жамІийн буха тІехъ уьш тешаллашца тІечІагІдан а;

билгалйинчу меттан коьчалан анализан процессехь хьехархочун гІоьнца хаттарийн кепаш йало;

- процессийн а, хиламийн а, церан тІаьхьалонийн а и санначу йа терачу хьелашкахь хила тарлучу кхиаран прогноз йан.

#### **Хаамца болх бар:**

- хаам схьаэцаран хьоста харжа: боьху хаам схьаэцархьама, нисбархьама оьшу дошам;
- билгалдинчу хьостанехь (дошам тІехь, справочник тІехь) йеллачу алгоритмаца гучу кепяхь балийна болу хаам схьалаха (каро);
- шенна йа хьехархочо и талла (дошамашна, справочникашна, Іаматашна тІе о хьожуш) схьакховдийначу некъаца бакъ болу а, бакъ боцу а хаам бовза;
- Интернет машанехь хаам (дешан йаздарх, аларх, дешан маьІнах, дешан схьадаларх, дешан синонимех) лохуш, баккхийчеран (хьехаран белхахойн, дайн-нанойн, законехь векалш болчеран) гІоьнца информацийни кхерамзаллин бакъонаш ларйан;
- дешаран хьесапе хьаьжжина, анализ йан а, кхолла а текстан, видеон-, графикин, озан хаам;
- таблицийн, схемийн кепяхь билгалбинчу лингвистикин хаамах кхета; лингвистикин хаам бовзийтархьама ша схемаш, таблицаш кхолла.

Йуьхьанцарчу школахь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Іаморан жамІехь дешархочун кхоллалур ду хІара дешаран универсальни **коммуникативни** дараш.

#### **ТІекере:**

- хетарг тІеэца а, кепе дало а, бевзачарна йукъахь Іалашонашца а, тІекеренан хьелашца а цхьаьнайогІу эмоцеш гайта а;
- кьамелхочуьнца лараме йукъаметтиг лело, диалог а, дискусси а дІайахьаран бакъонаш ларйан;
- хетарг тайп-тайпана хила тарлуш хиларх кхета;
- оьзда а, аргументаш йалош а шена хетарг дІаала;
- хІоттийнчу хьесапе хьаьжжина, кьамелан алар хІотто;
- кьамелан хьоле хьаьжжина, барта а, йозанан кепяхь а тексташ (суртхІоттор, ойлайар, дийцар) кхолла;
- тергаман, мини-талламан, проектан тІедахкарийн жамІех а, шимма цхьаьна а, тобанашца а бинчу белхан жамІех а нахана гуш-хезаш дІадийца доцца кьамел дар кечдан;

- кѡамел даран (выступленин) текстана иллюстрацин коьчал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ (фото), плакаташ) харжа.

Йуьхьанцарчу школахь Іаморан чаккхенгахь «Нохчийн мотт» предмет Іаморан жамІехь дешархочун кхуьур ду хІара дешаран универсальни **регулятивни** дараш.

### **Самоорганизаци:**

- жамІе кхачархьама, дешаран хьесап кхочушдарехула дарийн план хІотто;
- хьаьржинчу дарийн хьалх-тІаьхьалла (рогІалла) хІотто.

### **Самоконтроль:**

- дешаран гІуллакхдаран кхиаман/аьтто цабаларан бахьанаш кьасто;
- кѡамелан а, нийсайаздаран а гІалаташ изшорхьама, шен дешаран дараш нисдан;
- меттан дакьойх пайдаэцархьама, кьасторхьама, характеристика йархьама хІоттийнчу дешаран (Іаморан) хьесапца гІуллакхдаран жамІ цхьаьнадало;
- маттехула йолчу коьчалца болх беш дина гІалат схьалаха, нийсайаздаран(орфографин) а, пунктуацин а гІалат схьалаха (каро);
- однокласникийн гІуллакхдаран а, шен гІуллакхдаран а жамІаш дуста, йалийнчу критерешца церан нийса (объективно) мах хадо.

### **Цхьаьна гІуллакхдар:**

- хьехархочо йеллачу планированин кепан, йукъан гІулчийн а, хенийн а дІанисйаран буха тІехь, стандартни (типовой) хьолехь, йоцчачу хенан а, йеххачу хенан а Іалошонаш (йукъара хьесапашкахь дакьалацар тидаме о оьцуш, индивидуальни) кепе йало;
- цхьаьна гІуллакхдаран Іалашо тІеэца, цуьнга кхачаран дараш цхьаьна хІитто: ролаш дІасайекъа, бартбан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамІаш а дийцаре дан;
- куьйгалла дан, тІедиллинарг кхочушдан, аьллачун тІехь хила а кийча хилар гайта;
- белхан шен дакъа жопаллица кхочушдан;
- йукъарчу жамІехь ша лаьцначу декъан мах хадо;
- йеллачу (схьакховдийнчу) кепашна тІе а тевжаш, цхьаьна ден проектан тІедахкарш кхочушдан.

## **ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ**

1-4 классашкахъ «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморо аьтто бо:

- адамийн тІекеренан коьртачу гІирсах санна нохчийн маттах кхета, нохчийн мотт нохчийн халкъан синъобздангаллин коьрта мехалла санна тІезца;
- халкъан ламасташ а, культура а карайерзорехъ а, чІагІйарехъ а нохчийн меттан маьІнах кхета;
- ненан мотт бовзаран шовкъ а, и Іамо лаам а гайта;
- Россин Федерацин меттан а, культурин а цхьааллин а, тайп-тайпаналлин а шортенах, Россин халкъийн кхечу меттанашна йукъахъ нохчийн меттан меттигах а йуьхьанцара кхетамаш кхолла;
- нохчийн меттан фонетикех, лексикех, грамматикех, орфографех, пунктуацех йуьхьанцара хаамаш кхолла;
- къамелан гІуллакхдарехъ карадерзийнчу хаарех пайдаэца хаар кхолла, къамелехъ Іамийнчу лексикех пайдаэца, карайерзийнчу лексикех а, маттах долчу хаарех а пайда а оьцуш, барта аларш хІитто;
- къамелан этикетехула Іамийнчу кепех пайда а оьцуш, къамелан тІекеренехъ дакъалаца;
- нохчийн маттахъ къамелан гІуллакхдаран массо а тайпанаш (ладогІар, къамел дар, йешар, йоза) вовшахтоха а, кхио а, билгалйинчу темехула даккхий доцу дийцарш хІитто хаар кхолла.

## **КЛАССАШКАХУЛА ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ**

### **1 КЛАСС**

Дешархо Іемар ву:

- дош а, предложени а йовза (къасто); предложенешкара дешнаш схьакъасто;
- суьртийн а, схемийн а гІоьнца къамел маьІнин дакъошка (предложенешка) декъа;
- къамелехъ нохчийн меттан гІиллакхе дешнех пайдаэца (маршалла хаттар– Іуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Іудика йар – Іудика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...).

- нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитаца йолу башхалла къасто;
- мукъа а, мукъаза а аьзнаш довза (къасто);
- зевне а, къора а мукъазнаш довза (къасто);
- «аз» а, «элп» а кхетамаш бовза (къасто);
- цхъана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*;
- *ккх, тт, лл, и.д.кх.* шала мукъазнаш деха цхъа аз санна схъаала;
- схемина тIе а тевжаш, къамелан аьзнашна характеристика йан;
- Iамош долу нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дуста (соотнести);
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто); дешнаш дешдакъошка декъа (атта дешнаш: мукъазчеран цхъаьнакхетарш доцу дешнаш);
- нохчийн абатан (алфавитан) элпийн цIераш нийса йаха; нохчийн абатан (алфавитан) элпийн роIаллех долчу хаарех, кIеззигчу дешнийн къепйоза нисдеш, пайдаэца;
- талхор доцучу цIена къаьстачу хотIаца даккхий а, моIланан а элпаш, элпийн, дешнийн цхъаьнатохарш йаздан;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца: нохчийн меттан шатайпанчу элпийн (*аь, оь, уь, юь, яь, зI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I*) йаздар. *и, ь, ы, ф, ё, е* элпашца долчу дешнийн йаздар;
- *е, ё, ю, я, й* элпийн гIуллакх (функциш) къастор;
- предложенехь дешнийн къаьстина йаздар; предложенин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хъаьркаш; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь (цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь) а доккха элп; дош дешдакъошца (атта меттигаш: кху кепарчу дешдакъойх лаьтта дешнаш «мукъаза + мукъа») сехьадаккхар;
- дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схъайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- элпийн боцу графикин гIирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хъаьркан;
- Iамийнчу бакъонашна долу гIалаташ, опискаш каро (схъалаха) а, нисйан а;
- йешначу текстах кхета;
- интонаци (иэшар) а, предложенин чаккхенгара сацаран хъаьркашца йогIу

- соцунгIаш а ларйеш, йоца тексташ хозуьйтуш а, дагахь а йеша (кхета а кхеташ);
- текстехь, маьIна нисдан оьшу дешнаш схьалаха;
- дешнийн кепийн гуламах предложени хIотто;
- кеп йохийна предложенеш меттахIитто;
- предложенин схемаш йеша, предложени а, цуьнан схема а йуста (соотнести), схемица а, билгалдинчу дешнашца а предложенеш хIитто;
- сюжетан суьрташкахула а, тергамашкахула а барта 3-5 предложенех лаьтта текст хIотто;
- нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш довза;
- дешаран хьесапаш кхочушдеш, Iамийнчу кхетамех пайдаэца.

## 2 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- тIекеренан коьрта гIирс санна, мотт тIеэца;
- тергамах а, анализах а мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- дашехь дешдакьойн барам билгалбаккха (къасто) (мукъазчеран цхьаьнакхетарш долчу дешнашкахь а цхьаьна); дош дешдакьошка декъа;
- е, ё, ю, я элпийн гIуллакх тидаме а оьцуш, аьзнийн а, элпийн а хIоттаман цхьаьнабар къасто;
- цхьанаораман дешнаш лаха (каро);
- дашехь орам билгалбаккха (атта меттигаш);
- текстехь дукха маьIнийн дешнех пайдаэцна меттигаш гучуйаха а, церан маьIнех кхета а, дешаран дошамашкахула маьIна нисдан а; синонимех а, антонимех (кхетамийн цIераш а ца йохуш) пайдаэцна меттигаш гучуйаха;
- долахь а, йукъара а цIердешнаш боху кхетамаш къасто (определять);
- «мила?», «хIун?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- «хIун до?», «хIун дина?», «хIун диьр ду?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- «муха?», «хьенан?», «стенан?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- Iаларан Iалашоне, эмоцин иэшаре хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакьонех пайдаэца, царна йукъахь: адамийн цIерашкахь, дайн цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатиьн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь доккха элп; дештIаьхенийн цIердешнашца къаьстина йазйар;
- дешнаш а, предложенеш а, 45 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- Iамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, дешнаш, предложенеш, 40

дашал сов барам боцу тексташ а олуш дІайазІан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);

- опискаш, Іамийнчу бакъонашна долу гІалаташ схъалаха а, нисдан а;
- Іаматан дошамех пайдаэца;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (эшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалІинчу темина, тергамийн бух тІехь 2-4 предложени) хІитто;
- суъртан репродукцихула барта дийцар хІотто;
- йешначун (хезначун) буха тІехь барта а, йозанан кепяхь а (1-2 предложени) цхъалхечу жамІийн кеп кхолла;
- хаттаршца царна йукъара маъІнийн уйр а къастош, дешнех предложенеш хІитто;
- декъалдарийн билгалдинчу масалийн анализ дІайахъарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йан, текстийн-декъалдарийн хІоттаман анализ йан;
- текстан тема билгалІайаккха а, текстана цуънан тема гойту цІе тилла а;
- уйр йоцчу предложенех, текстан дакъойх текст хІотто;
- хаттаршна тІе а тевжаш, 30-45 дешнийн барамехь дийцаран текстан ма-йарра схъайийцар дІайаздан;
- шен дешнашца Іамийнчу кхетамийн маъІнех кхето; Іамийнчу кхетамех пайдаэца.

### 3 КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

- къоман тІекеренан мотт санна нохчийн меттан маъІнах кхето;
- лингвистикин экспериментах мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- билгалІинчу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аъзнийн характеристика йан, дустар кхочушдан, классификаци йан.
- дешан аъзнийн-элпийн анализ йан (транскрипци ца йеш);
- цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а къасто; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а къасто;
- билггал къасталучу морфемашца долчу дешнашкахь чаккхе, орам, дешхъалхе, суффикс схъалаха (каро);
- синонимех а, антонимех а пайдаэцна меттигаш гучуйаха; тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнашна синонимаш а, антонимаш а йало;
- нийсачу а, тІедеанчу а маъІнехь далийна дешнаш (атта дешнаш) довза;
- текстехь дешан маъІна къасто;
- къамелехь а, йозанехь а -р, -хо, -ча суффиксашца долчу дешнех пайдаэца;



- хьастаран-жимдаран суффиксийн гЮьнца дешнаш кхолла (*цIа-цIелиг, кема-кемалг...*);
- цIердешнаш довза; цIердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- билгалдешнаш довза; билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- лааме а, лаамаза а билгалдешнаш къасто;
- цхьаллин йа дукхаллин терахьан бен кеп йоцу цIердешнаш къасто (довза);
- хандешнаш довза; «*хIун дан?*» бохучу хаттарна жоп лун хандешнаш къасто; хандешнийн хан билгалйаккха;
- йаххыйн цIерметдешнаш (йуьхьанцарчу кепехь) довза; йаххыйн цIерметдешнех, текстехь ца оышу йух-йуха аларш дIадахархьама, пайдаэца;
- дештIаьхьенаш а, дешхьалхенаш а къасто;
- аларан Iалашоне а, эмоцин иэшаре а хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- предложенин коьрта а, коьртаза (тайпанашка а ца йоькьуш) меженаш лаха;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан;
- Iамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан;
- опискаш а, Iамийнчу бакьонашна долу гIалаташ а лаха, нисдан;
- тайп-тайпанчу тайпанийн текстех кхета, текстехь балийна (белла) хаам схьалаха;
- бешначу (хезначу) хааман буха тIехь барта а, йозанехь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамIийн кеп кхолла;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (иэшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн буха тIехь 3-5 предложенех) хIитто; къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар, бехк цабиллар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ (2-4 предложени) кхолла;
- текстехь предложенийн уьйр къасто (**а** хуттурган гЮьнца);
- текстехь коьрта дешнаш къасто;
- текстан тема а, текстан коьрта оила а билгалйаккха;
- текстан дакъош (абзацаш) билгалдаха а, коьртачу дешнийн йа предложенийн гЮьнца церан маьIнийн чулацам гайта а;
- текстан план хIотто, цунна тЮьхула текст кхолла а, текст нисйан а;
- йеллачу, массара цхьаьна йа ша хIоттийнчу планаца ма-дарра схьадийцар

дІайаздан;

- шен дешнашца Іамийнчу кхетамийн маЫнех кхето; Іамийнчу кхетамех пайдаэца;
- дошаман гІоьнца дешан маЫна нисдан;
- мини-таллам дІабахьа, проектан гІуллакхдарехь дакъалаца.

#### 4 КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

- Россин Федерацин махкахь меттан а, культурин а тайп-тайпаналлех кхета, мотт халкъан син-обздангаллин коьртачу мехаллех цхьаь хилар тІеэца;
- тІекеренан коьртачу гІирсах санна, меттан маЫнах кхета; Нохчийн республикин пачхьалкхан а, къоман тІекеренан а мотт санна, нохчийн меттан меттигах кхета;
- нийса барта а, йозанан а къамел адаман обздангаллин йукъара гайтам санна тІеэца;
- деллачу дешнашна синонимаш йало; деллачу дешнашна антонимаш йало;
- къамелехь маЫна нисдан оьшу дешнаш гучудаха, контекстехула дешан маЫна къасто;
- атта схьакъасталучу морфемашца долчу дешнийн хІоттамехула таллам бан; дешан хІоттаман схема хІотто; дешан хІоттам йеллачу схемица цхьаьнабалло;
- карайерзийнчу грамматикин билгалонийн комплексца (Іамийнчун барамехь), дош билггалчу къамелан декъан хилар къасто;
- цІердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: легар, класс, терахь, дожар;
- билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: терахь, дожар, кеп (*лааме, лаамаза*);
- билгалдешнаш дожарца лего;
- терахьдешнаш довза а, царах пайдаэца а, масаллин а, роГІаллин а терахьдешнаш къасто;
- хандешан билгалза кеп къасто (схьалаха); хандешан хан къасто;
- йуьхьан цІерметдешан йуьхьанцарчу кепан грамматикин билгалонаш къасто: йуьхь, терахь; йаххьийн цІерметдешнех, текстехь ца оьшу йух-йуха аларш дІадахархьама, пайдаэца;
- дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени къасто (йовза);
- аларан Іалашоне а, эмоцин изшаре а хьаьжжина а, предложенийн классификаци йан;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш йовза; цхьанатайпанчу меженашца

йолу предложенеш хІитто; цхъанатайпанчу меженашца йолчу предложенех къамелехъ пайдаэца;

- цхъалхе йаържина предложенеш а, шина цхъалхечу предложенех лаьтта чолхе предложенеш а дІасакъасто; цхъалхечу предложенина синтаксисан таллам бан;
- Іамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца, царна йукъахъ: долахъ цІерашкахъ доккха элп; йукъарчу цІерашкахъ а, кхечу къамелан дакъошкахъ а (нохчийн меттан дешнашкахъ) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпаш; тІеэцначу (йукъарчу) дешнашкахъ а, кхечу къамелан дакъошкахъ а *я, ю, е (ё)* элпаш; долахъ цІерашкахъ *я, яь, ю, юь, е (ё)*, тІеэцначу (дохлахъ цІерашкахъ) *я, ю, е (ё)* элпаш; мукъаза элпаш (*къ, кІ, кх, гІ и т.д.*); *-эв, -авь, -ев* йаздаран бакъонаш; оьрсийн маттера а, оьрсийн маттехула а тІеэцначу дешнашкахъ *и, ь, ы, ф* элпаш йаздар; мукъа аьзнаш [*и*], [*уь*] деха хилар гойтуш, *й* элп йаздар; йеха а, йоца дифтонгаш *иэ, уо*; чаккхенгахъ *-г, -к* элпаш долчу цІердешнашкахъ *а* и *и* элпаш; дешан чаккхенгахъ шала мукъаза элпаш; нохчийн меттан шалха мукъаза элпаш; дешан чаккхенгахъ *и*; цІердешнашца а, йаххыйн цІерметдешнашца а дештІаьхъенийн къаьстина йазйар; *ца, ма* дакъалгийн хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ь, ь* долчу дешнийн сехьадаккхар; шала мукъазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; шалхачу мукъазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; дукхаллин терахъан цІердешнийн чаккхенаш; дешхъалхенийн цхъаьна а, къаьстина а (*ца, ма, а*) йазйар; *а* хуттурго а, хуттургаш йоцуш а цхъаьнатоьхначу цхъанатайпанара меженашца йолчу предложенешкахъ сацаран хъаьркаш; шина цхъалхечу предложенех лаьттачу чолхечу предложенехъ сацаран хъаьркаш;
- 80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазйан;
- Іамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан;
- опискаш, Іамийнчу бакъонашна орфографин а, пунктуацин а гІалаташ схъалаха а, нисдан а;
- тІекеренан хьолах кхета (муьлхачу Іалашонца, хъаьнца, мичахъ хуьлуш йу тІекере); тІекеренан хьолахъ нийса (адекватни) меттан гІирсаш харжа;
- нийса интонаци, къамелан зІе хиларан норманаш, орфоэпин норманаш ларйеш, барта диалоган а, монологан а аларш (4-6 предложени) хІитто;
- барта а, йозанан кепахъ (йозанан тІекеренан билгалчу хьолана лерина (кехаташ, декъалваран открыткаш, дІакхайкхорш (объявленеш), и.д.кх.) а, йаккхий йоцу тексташ (3-5 предложенех) кхолла;
- текстан тема а, коьрта ойла а къасто; темина йа коьртачу ойланна тІе а тевжаш,

текстана ша цIе тилла;

- предложенийн а, текстан дакъойн а къеп нисйан;
- йеллачу тексташна план хIотто;
- текст ма-йарра схъайийцар кхочушдан (барта а, йозанан кепяхъ а);
- текст хоржуш (йукъ-йукъара) схъайийцар кхочушдан (барта);
- билгалйинчу теманашца сочиненеш йазйан (хьалххе кечам биначул тIаьхьа);
- довзийтаран, талламан йешар, хаам лахар кхочушдан; бешначу (хезначу) хааман буха тIехъ барта а, йозанан кепехъ а цхьалхечу жамIийн кепаш йало; текстехъ йолчу хааман интерпретаци йан а, жамIаш дан а;
- шен дешнашца Iамийнчу кхетамийн маьIна даста; Iамийнчу кхетамех пайдаэца;
- дошаман (кехатан а, электронан а носитель тIехъ) гIоьнца, тIаьхьа хьожучу чуваларан хьелашкахъ Интернет чохъ дешан маьIна нисдан.

## Тематикин планировани

Белхан программа хЮттош, тематикин планированехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методикин коьчалш ларалуш йолчу ЭОР-х пайдацаран таронаш.

### 1 класс (99 сахът)

| №<br>п/п                        | Дакъа                                          | Чулацам                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а.<br>Дешархойн гІуллакхдаран характеристика                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|---------------------------------|------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Йоза-дешар Іамор – 55 с.</b> |                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| <b>1.</b>                       | <b>Къамел кхиор<br/>(10 сахът<sup>1</sup>)</b> | <p>Гайтаме-васте моделийн гІоьнца къамелах болу йуьхьанцара кхетам.</p> <p>Къамел суьртийн а, схемийн а гІоьнца маьІнийн дакъошка (предложенешка) декъар.</p> <p>Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуьйтуш ша йоьшуш а, ладугІуш а текстах кхетар.</p> <p>ХІума а, цуьнан цІе йоккху дош а. (Мила?), (хІун?) бохучу хаттаршна жоьпаш лун дешнаш.</p> <p>ХІуманийн дараш гойту дешнаш. Дашах а, предложенех а йукъара кхетам.</p> <p>Іаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хІоттор.</p> <p>Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хІиттор.</p> <p>Къамелан гІиллакхаш. Нохчийн меттан</p> | <p>Хьехархочун къамел тІезцар.</p> <p>Къамелан аьзнаш довзар.</p> <p>Аьзнаш, дешнаш, цхьалхе предложенеш йухаалар (хьехархочунна тІаьххье).</p> <p>Хьалх-тІаьхьалла нийса йолчу сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тІехь гайтинчу хиламийн анализ, сюжет иййцаре йар, суьрташна тІе а тевжаш, барта дийцар хІоттор.</p> <p>Хьалх-тІаьхьалла нийса йоцчу (талхийна йолчу) сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тІехь гайтинчу хиламийн анализ, хиламийн хьалх-тІаьхьалла нисйар, хиламийн хьалх-тІаьхьалла нисйинчу сюжетан суьрташна тІехула барта дийцар хІоттор.</p> <p>ХІума а, цуьнан цІе йоккхуш долу дош а довзар.</p> <p>Мила? ХІун? бохучу хатаршна жоп луш долу дешнаш довзар.</p> <p>Ши хІума йа дуккха а йолу хІуманаш а, церан цІе йоккху дешнаш а довзар.</p> <p>ХІуманаш а, дараш а довзар а, цаьрца догІу дешнаш цхьаьнадалор (соотнесение) а.</p> |

<sup>1</sup> Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано для обеспечения возможности реализации дифференциации содержания с учётом уровня готовности первоклассников

|    |                                      |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|----|--------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                      | <p>гИллакхе дешнаш (маршалла хаттар– <i>Иуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йар – Иодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...</i>).</p> <p>Хаттаран предложенин интонаци (йиш).</p> <p>Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттера тIеэцна дешнаш довзар.</p>                                                                                                                          | <p>ХIуманийн а, церан цIераш йохучу дешнийн а тобанаш йар.</p> <p>Тобанаш йаран билгалo къастор, тобанера совнаха элемент (хIума йа дош) дIайаккхар.</p> <p>Графикин хаамца болх бар.</p> <p>Дош а, предложени а йовзар.</p> <p>Тексте ладогIар, ладугIучу хенахь текстах кхетар.</p> <p>Билгалйинчу схемица предложенеш хIиттор (барта).</p> <p>2-3 предложенех йолу текст хIоттор (барта).</p> <p>Хьехархочун хаттаршна жoьпаш далар.</p> <p>Билгалйинчу моделаца диалогаш хIиттор.</p> <p>Дийцаран кепехь даккхий доцу дийцарш хIиторехь цхьаьна болх бар (масала, школера дахарх лаьцна дийцар, и.д.кх.).</p> <p>Ша бен болх: тIетовжаран дешнашца доцца дийцар хIотор.</p> <p>Этикетан кепех (<i>Иуьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йойла! Дела реза хуьлда! Баркалла! и.дI.кх.</i>) пайда а оьцуш, дешаран диалог хIоттор.</p> <p>Хаттаран предложенех пайдаэцар: <i>ХIара хIун ю? Иза мила ву?</i></p> <p>Нохчийн къамелан этикетан кепех тайп-тайпанчу теманашкахула дешаран процесехь а, классал арахьарчу мероприятешкахь а пайдаэцар.</p> <p>Хаттаран иэшар лар а йеш, хаттаран предложенеш йалор.</p> <p>Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь оьрсийн маттера тIеэцна дешнаш довзар.</p> |
| 2. | <b>Дош а, предложени а (4 сахьт)</b> | <p>Дешан маьIнин тергам. Гергара а, дуьхьалара а маьIна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гIуллакх а. Къамелехь хIуманаш, хIуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар.</p> <p>Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а.</p> <p>ХIума (объект) йовзар санна дош тIеэцар.</p> <p>Дешан маьIнина тIехь тергам.</p> <p>Дош а, цо билгалйо хIума а йовзар (къастар).</p> <p>Дош а, предложени а йовзар. Предложеница</p> | <p>Хьехархочо/дешархоша йoьшу говзар (дийцар) хазарца тIеэцар.</p> <p>Дешдакьошца, тIаьхьа (хIораннан амалца йогIучу йешаран чехкаллица) дийнна дешнашца а, шера йешар.</p> <p>Дешнаш дешдакьошка декъар, дешнашкахь дешдакьоин барам къастор.</p> <p>Дашехь аьзнийн хьалх-тIаьхьалла къастор.</p> <p>Текстера аларехула а, йешаран техникехула а хала долу дешнаш дешар.</p> <p>Текстан анализ: йешначу текстехула хIиттийнчу хаттаршна жoьпаш далар, текстехь оьшу хаам схьакарор.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

|    |                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----|----------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                            | <p>болх бар: дешнаш билгалдахар, цѣран хьалх-тӕхьалла (рогӕалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор.</p> <p>Тайп-тайпанчу эшарца (интонација) предложениш дӕйешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенин барам билгалбар.</p> <p>Диалог.</p> <p>1-на тӕра 10-на тӕкхаччалц дагардар.</p> | <p>Говзаран чулацам цӕрца бустар (соотнесение).</p> <p>Шен жӕпаш однокласникийн жӕпашца дустар, йешначу говзаран хьокъехъ шен а, кхечуьнан а аларан мах хадор.</p> <p>Иллюстраци а, говзаран чулацам а дуьх-дуьхьал хӕттор.</p> <p>Цхьаьна бен болх: билгалдинчу дашца предложени йалор.</p> <p>Ловзаран кепехъ шардар «Лайн мижарг»:</p> <p>цхьацца дош тӕе а тухуш (по цепочке), предложениш йаржор.</p> <p>Ловзар «Дийна дешнаш» (дешархоша предложенера дешниин роль ловзайо, предложенехъ дешниин меттиг хуьйцу, нисделларг дӕдоьшу).</p> <p>Предложенин модель хӕттор: предложенехъ маса дош ду къастор а, хӕра дош асанца (полоской) билгалдар а.</p> <p>Ша бен болх: предложенехъ маса дош ду къастор а, дешнаш асанашца билгалдар а.</p> <p>Предложенин моделаца болх: моделан хийцаре хьаьбжжина, предложени хийцар.</p> <p>Ловзаран кепехъ шардар «Моделехула предложени кхолла».</p> <p>Ловзар «Предложенехъ гӕлат нисде» (грамматикин а, маӕниин а гӕлаташ долу предложениш нисӕр).</p> <p>Дешаран диалог «Хӕун дан мега хӕуманах а, ткъа иштта оцу хӕуманан цӕе йоккхучу дашах а?», диалогехъ дакъалацаро гӕо до хьалхарчу классан дешархошна дош а, цу дашо билгалӕо хӕума а йовза буьйлабала.</p> <p>Барта а, йозанехъ а цхьанна тӕра иттана тӕе кхаччалц дагардар.</p> <p>Тобанехъ болх: Нохчийн маттахъ йолчу тексташкахъ оьрсийн маттера тӕеэцна дешнаш довзар.</p> |
| 3. | <b>Фонетика (12 сахът)</b> | <p>Къамелан аьзнаш. Дешан аьзниин хӕуттаман а, цуьнан маӕниин а цхьаалла. Дашехъ долчу аьзниин хьалх-тӕхьалла а, аьзниин барам а къастор. Схемина тӕе а тевжаш, къамелан аьзниин характеристика йар. Нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар.</p> <p>«К» элпаца билгалде аьзнаш.</p>                        | <p>Схемина тӕе а тевжаш, къамелан аьзниин характеристика йар.</p> <p>Аьзниин а, элпийн а бараман базар (соотношение).</p> <p>Аларе а, декаре а хьаьбжжина, нохчийн меттан мукъачу, мукъазчу аьзниин артикуляци.</p> <p>Мукъачу а, мукъазчу а аьзниин характеристика.</p> <p>Мукъа а, мукъаза а аьзнаш билгалден элпийн башхалла (различие).</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |

|  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|--|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | <p>Цхъана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор: <i>лом, лам, кхор, кор, лу, ло</i>. Дешан аьзнийн анализ, аьзнийн моделащца болх бар: дешан аьзнийн хIоттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догIу дешнаш далор.</p> <p>Мукъа, мукъаза аьзнаш а, зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар (къастар).</p> <p>Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш: <i>кх, къ, кI, аь, ов, уь, юь, яь, хь, гI, nI, mI, xI, цI, чI, I</i>.</p> <p>Дешдакъа аларан уггаре жима дакъа санна.</p> <p>Дешнаш дешдакъошка декъар. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошца дешар.</p> <p>Нохчийн меттан аьзнаш. Абат (алфавит).</p> <p>Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.</p> | <p>Дешнийн аларехь аьзнаш билгалдар.</p> <p>Хьалхарчу/гIаьхьарчу озаца дешнийн классификаци йар.</p> <p>Таблица тIе а тевжаш, билгалдинчу аьзнийн характеристика йар.</p> <p>Цхъана озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор.</p> <p>Билгалдинчу озаца дош харжар.</p> <p>Іамош долу нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар.</p> <p>Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар.</p> <p>Ша-тайпа мукъазчу <i>кх, къ, кI, аь, ов, уь, юь, яь, хь, гI, nI, mI, xI, цI, чI, I</i> аьзнийн алар.</p> <p>Долахьчу цIерашкахь аьзнийн а, элпийн а бараман богIуш хилар.</p> <p>Шимма цхъаьна болх беш, алфавитан къепехь элпаш дІанисдар.</p> <p>Нохчийн меттан алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар: «Суна тIаьхьара ала» (аьзнашка ладогIар а, карладахар а).</p> <p>Мукъа а, мукъаза а аьзнаш довзар (къастор).</p> <p>Дешан модель хIоттор.</p> <p>Моделаца болх: дашехь аз билгалдечу метте хьаьжжина, оьшу модель харжар (дешан йуьххьехь, йуккъехь, чаккхенгахь: <i>урс, бурч, зу, москал, лами, тIадам.</i>).</p> <p>Шардар: билгалдинчу озаца дешнаш харжар.</p> <p>Дешан аьзнийн анализ кхочушйар.</p> <p>Цхъаьна бен болх: хьалхарчу озе хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхъаьнатохар.</p> <p>Дешаран диалог: «Стенца къаьста аларехь мукъа аьзнаш мукъазчу аьзнихь?», диалогехь дакъалацаран жамI санна: дуьхьало йолуш/йоцуш долу мукъа а, мукъаза а аьзнаш довзар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: озан хIоттаман моделащ йустар (цхъатералла, башхаллаш).</p> <p>Дешнаш дешдакъошца алар. Дош дешдакъошца декъар.</p> <p>Дешдакъойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар.</p> |
|--|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|



|    |                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|----|---------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | <p>Тобанашкахь болх: дашехь дешдакьойн бараме хьаьжжина, дешнаш вовшахтохар.</p> <p>Дашехь маса дешдакьа ду билгалдоккхуш, тIечIагIдар а далош, комментарешца шардар кхочушдар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: дешдакьойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 4. | <b>Графика («Дешар» декъаца цхьаьна Iамош йу)</b> | <p>Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хьаьрк санна. Доккха а, могланан а элп. Нохчийн меттан элпаш. Абат (алфавит).</p> <p>Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар. Нохчийн графическийн дешдакьойн принцип.</p> <p>Нохчийн меттан шина хьаьркаца билгалдо шатайпа мукъа (<i>аь, уь, оь</i>) а, мукъаза (<i>гI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI</i>) а аьзнаш. Нохчийн меттан элп <i>I</i>. Дешнийн аьзнийн-элпийн анализ.</p> <p><i>E, ё, ю, я, й</i> элпийн гIуллакх.</p> <p>Адамийн фамилешкахь а, цIерашкахь а, дийнатийн а, гIалийн, йартийн, урамийн цIерашкахь а доккха элп <i>е, ё, я, яь, ю, юь</i> йаздар.</p> <p>Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-тIаьхьалла. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, могланан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.</p> | <p>Алфавитан къепехь дешнаш билгалдахар.</p> <p>Iамийнчу элпашца долу дешнаш дешар.</p> <p>Шардар: «Аз элпаца билгалде».</p> <p>Билгалдинчу озаца долу дешнаш харжар.</p> <p>Йазден а, тайп-тайпана аьзнаш билгалден а элпийн тоба йар.</p> <p>Шалхачу элпашца долу дешнаш дIайаздар.</p> <p>Аьзнаш аларна а, довзарна а тIехь массара цхьаьна бен болх.</p> <p>Нохчийн алфавитан элпаш бIаьран (визуальное) довзийтар.</p> <p>Даккхийчу а, кегийчу а элпийн дифференциаци.</p> <p>Йаздина элп хьехархочо йеллачу кепача догIуш хилар билгалдар.</p> <p>Ловзаран процессехь элпаш довзар.</p> <p>Тобанашкахь болх: шалхачу элпашца долу дешнаш тобанашка дерзор (<i>аь, оь, гI, чI, къ...</i>).</p> <p>Ша бен болх: алфавитан рогаIаллехь дешнаш дIайаздар.</p> <p>Алфавитах, нохчийн алфавитан элпийн рогаIаллех долчу хаарех а лаьцна хьехархочун дийцар.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар: «Алфавит кхидIа дIахьо (йийца)».</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: дешнаш алфавитан къепе далорехь гIалаташ къастор.</p> |
| 5. | <b>Йешар (29 сахьт)</b>                           | <p>Дешдакьошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьаьжжина). Дешдакьошца шера а, индивидуальни темпаца йогIучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьаьркашца йогIучу соцунгIашца а, интонација (иешарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | <p>Дешдакьош, дешнаш, предложенеш йешаран говзалла кхиор.</p> <p>Дешнаш (схьа)аларан процессехь аьзнаш къастор.</p> <p>Хьехархочо билгайаьккхина дашехь аз билгалдаран иешаран кеп йухаметтахIоттор.</p> <p>Шардар: дешна дешдакьа, шен цIарехь и дешдакьа долчу суьртаца цхьаьнадалор.</p> <p>Шардар: билгалдинчу элпашца дешдакьош кхоллар: <i>а, аь, оь, у,</i></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |

|    |                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|----|------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                        | <p>йешар. Йаккхий йоцчу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна тIетевжаш а, шеггара а текст схьайийцар.</p> <p>Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дIайоьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гIирс санна.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                       | <p>уь...</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: мукъазчу элпаца керла дешдакьош кхолла: <i>кх, къ, хI, чI...</i></p> <p>Билгалдина дешдакьош цхьатеррачу дешдекъаца тIедуза, масала: <i>...ми (лами), ...маз (ламаз), ...зар (лазар), и.дI.кх.</i></p> <p>ТIедожоран, хаттаран, дийцаран, айдаран иэшарца предложенеш алар.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар: «Чекхйаккха предложени», предложенин коьртачу ойланна тIе а тевжаш, йешна чекхйахаза йолу предложенеш чекхйаха хаар шардар.</p> <p>Йешаран шина тайпанан мехалаллех хьехархочун дийцар: нийсайаздаран а, нийсааларан (орфоэпин) а; оцу шина тайпанан йешаран Iалашонех а.</p> <p>Йаздина ма-дарра (нийсайаздаран йешар) дешнаш алар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 6. | <b>Йоза (29 сахьт)</b> | <p>Йоза Iамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцIоналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пIелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргIат куьг лелор а кхиор.</p> <p>Тетрадь тIехь кехатан агIонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор.</p> <p>Йозанан даккхий а, могIанан а элпаш дIайаздар карадерзор. Цена а, къаьсташ долчу а хотIаца йаздар. ДIадоьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар.</p> <p>Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалхатIаьхьалла а.</p> <p>Элпийн боцу графикин гIирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хьаьркан.</p> | <p>Йозанехь уьнахцIоналлин бакьонаш ларйар.</p> <p>Даккхий, кегий элпаш, элпийн цхьаьнакхетарш, дешдакьош, дешнаш йаздаран говзалла кхиор.</p> <p>Йозанан доккха а, жима а элп диллар карадерзор.</p> <p>Элпийн боцчу графикин гIирсийн гIуллакхах кхетар – дешнашна йукъахь кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.</p> <p>Предложенийн йуьххьехь а, долахь цIераш йазйарехь а доккхачу элпах нийса пайдаэцар.</p> <p>Зорбанан а, йозанан а тексташ тIера дешнаш а, йаккхий йоцу предложенеш а схьайазйар.</p> <p>Йазйинчу предложенийн нийса кечйаран мах хадор (предложениян йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь тIадам).</p> <p>Дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош); Нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);</p> <p>Ловзар: Элпаш стенах лаьтташ ду?</p> <p>Элпийн модель хIоттор (кехат, картон, пластилин)</p> |

|    |                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|----|-----------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | <p>Шардар: Элп нийса ала (<i>к, къ, кI, кх...</i>).</p> <p>Ловзаран кепехь шардар «Элпана хIун хилла?»: кеп талхийнчу элпийн анализ йар,</p> <p>тIеоьшу элементаш билгалйар.</p> <p>Практикин болх: элпан дIайаздар нийса хилар таллар, шен элпаш йеллачу кепача дустар.</p> <p>Шардар: шина-кхаа дашах лаьташ йолу предложенеш олуш дIайазйар, масала: <i>Лала илли ала. Нана хи мала.</i></p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: зорбанан а, йозанан а шрифтаца йаздина долу цхьа дешнаш вовшашца дустар.</p> <p>Шардар: зорбанан кепехь йаздина дешнаш йозанан кепехь дIайаздар.</p> |
| 7. | <b>Орфографи а, пунктуаци а («Йоза» декъаца цхьаьна Iамош йу)</b>                 | <p>Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а (адамийн цIерашкахь, дийнатиин, гIалийн, йартийн, урамийн а цIерашкахь) а доккха элп йаздар; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а <i>я, яь, ю, юь, е, ё</i> элпийн а, долахьчу цIерашкахь а, тIеэцначу дешнашкахь а <i>я, ю, е, ё</i> элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (<i>хь,кх,цI, къ, пI,...</i>) нийсайаздар; <i>ю, ы, ф, я, и</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцчу дешдакъошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш.</p> | <p>Шардар: предложенин йуьхь а, чаккхе а нийса кечйарца а, дешнашна йукъара кIайдаргаш ларйарца а дешнийн гуламах хIоттийна предложени дIайазйар.</p> <p>Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех тIедоьжначу кепехь кхета а веш, комментарешца предложенеш дIайазйар.</p> <p>Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех кхетош комментари йеш предложенеш дIайазйар.</p> <p>Ловзар «Дукха хьан?»: билгалдинчу элпана долахь цIераш лахар (йалор) а, дIайазйар а.</p> <p>Практикин болх: Iамийнчу нийсайаздаран норманаш ма-бохху, текстан олуш дIайазйар.</p>                              |
| 8. | <b>Маттах болу йукъара хаамаш (1 сахьт, кхидIа курсан массо декъехь Iамош ду)</b> | <p>Мотт адамийн уйр лелоран коьрта гIирс санна.</p> <p>Уйр лелоран Iалашонаш а, хьелаш а.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | <p>«Мотт – адамийн уйран мехала гIирс» темина хьехархочун дийцар.</p> <p>Мотт адамийн уйран, хаамийн, зIенийн гIирс хиларан йукъара кхетам.</p> <p>Тексташца, суьрташца бечу балхахула барта а, йозанан кепехь а тIекере лелор.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |

|    |                               |                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|----|-------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                               |                                                                                                                                                                                                                                                       | Кхоллараллин тЕдиллар: йозанан къамелах пайдаэца оьшу хьал гайтар.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| 9. | <b>Фонетика<br/>(3 сахьт)</b> | Къамелан аьзнаш. Мукъа, мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш. Дешдакъа. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцу атта дешнаш). | <p>Аьзнийн, элпийн йукъара башхаллин сурт хЮттор.</p> <p>Олучу дешнашкахь аьзнаш билгалдар, артикуляцина тЕе тидам бохуйтуш, аьзнаш алар.</p> <p>Дешнийн аьзнийн моделах хЮттор.</p> <p>Дешан аьзнийн а, элпийн а билгалдар (обозначение) дустар.</p> <p>Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн къастар а, царна йукъара башхалла (разница) а.</p> <p>Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа а, мукъаза а аьзнаш дагардар.</p> <p>Мукъий, мукъазий аьзнаш билгалден мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн а, элпийн а маьІна къастаран меттигна тЕехь тергам.</p> <p>е, ё, ю, я элпийн маьІна билгалдакхар.</p> <p>ТЕэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (ё, я, ю, ы, ф, и) алар (воспроизведение).</p> <p>Дош а, дешдакъа а билгалдар, царна йукъарчу башхаллах кхетор.</p> <p>Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакъойн хЮттамна тЕехь тергам.</p> <p>Дашехь маса дешдакъа ду билгалдар.</p> <p>Дешнаш цхьана моґанера вукху моґане сехьадахар.</p> <p>Дешнаш дешдакъошка декъар.</p> <p>Предложенехь дешнаш вовших къаьстина (кІайдаргехула) йаздар.</p> <p>Долахь цІераш (адамийн цІераш, ден цІе, фамилеш, дийнатийн цІераш) доккхачу элпаца йазйан, иштта йаздарх кхето.</p> <p>«Нохчийн меттан аьзних лаьцна вайна хІун хаьа?» темина къамел, йоза-дешар Іаморехь долу хаарш карладахар.</p> <p>Дешан схема хЮттор.</p> <p>Озана характеристика йала хаар.</p> <p>Оьрсийн маттехь доцчу шалхачу элпийн нийса йаздар а, аьзнийн схьаалар а кхочушдар.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар «Билгалдинчу озана дош даладе»:<br/>(Дада, худар, бода, бад).</p> <p>Массо а дешнашкахь муьлха аз ду цхьаттера хезаш? Оцу озана</p> |

|     |                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|-----|--------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     |                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | <p>дош даладе: дашна йуьххьехь, йуккьехь, чаккхенгахь.</p> <p>Шардар: йалийнчу билгалонашца аьзнаш билгалдахар (барта).</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: билгалбинчу бухца аьзнаш тобанашка дерзор.</p> <p>Дош, дешдакьа билгалдар, коьртачу башхаллех (различие) кхетор.</p> <p>Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакьойн хIоттамна тIехь тергам.</p> <p>Дош сехьадаккхархьама дешдакьошка декьар.</p> <p>Дашехь маса дешдакьа ду билгалдар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 10. | Графика<br>(3 сахьт)                       | <p>Аз а, элп а. Аьзнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш.</p> <p>ТIеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу <i>е, ё, ю, я</i> элпаш. Адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а, дийнатийн цIерашкахь а доккха элп.</p> <p>Нохчийн абат (алфавит): элпийн цIераш, церан хьалх-тIаьхьалла. Дешнийн кьепйоза роґIаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар.</p> <p>Элпийн боцу графикан гIирсап: дешнашна йукьара кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.</p> | <p>Долахь цIераш доккхачу элпаца йазйар.</p> <p>Долахьчу цIерех пайда а оьцуш, шимма цхьаьна предложенеш хIиттор.</p> <p>Дешнийн аьзнийн-элпийн хIоттаман моделах хIиттор.</p> <p>Дешаран диалог «Дешнийн аьзнийн а, элпийн а хIоттам бустар».</p> <p>Шардар: дашехь маса дешдакьа ду билгалдар, дош дешдакьошка декьаран бакьонах кхетор.</p> <p><i>е, ё, ю, я</i> элпийн маьIна билгалдаккхар.</p> <p>ТIеэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (<i>ф, ё, ю, ы, и</i>) цIе йаккхар, алар.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар: «Дашах лаьцна дика хьан дуйцур дара?», шардар кхочушдарехь, аьзнаш элпашца билгалдарх; дешан аьзнийн а, элпийн а хIоттамах барта кьамелан алар хIотто хаар карадерзадо.</p> <p>Ловзар-кьовсадалар «Карлайаккха абат»</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: йукьахдитина мукьа а, мукьаза а элпаш йукьа а хIиттош, дешнаш кхоллар.</p> <p>Предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккхачу элпан нийсайаздар.</p> <p>Шардар: Дешнашкахь йукьахдитина элпаш йукьахIиттор.</p> |
| 11. | Орфоэпи<br>(курсан массо декьехь Iамош йу) | <p>Аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнадараш а алар: шала мукьаза <i>ккх, тт, лл, и.д.кх</i>.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | <p>Дешнашкахь йукьахдитина элпаш хIиттор.</p> <p>Шалха элпаш <i>ккх, тт, лл и.дI.кх</i>. дехха, цхьа аз санна, алар.</p> <p>Билгалдинчу элпан меттиг алфавитехь билгалийаккхар.</p> <p>Шардар: предложенехь дош нийса дIадеша, масала: Арахь <i>dogla</i></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |

|     |                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|-----|-------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     |                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | <i>ду. Helaran dogla ду.</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| 12. | <b>Лексика<br/>а, морфологи а<br/>(6 сахът)</b> | <p>Дош меттан дакъа санна (довзийтар).<br/>         Дош хIуманан, хIуманан билгалонан, хIуманан даран цIе санна (довзийтар).<br/>         Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | <p>Дешаран диалог: Муълхачу хаттаршна жоп дала тарло дешнаша? ХIума а, хIуманан билгало а, дар а гойту дешнаш (<i>мила? хIун? хIун дина? и.д.кх.</i>) хаттаршкахула къастор.<br/>         Шардар: предложешкахъ тера, дуьхьал маъIна долу дешнаш карор а, кхин тIе лахар а (<i>йоккха-жима, лекха-лоха</i>).<br/>         Шардар: <i>мила?</i> бохучу хаттарна жоп лун, адам билгалден а, <i>хIун?</i> бохучу хаттарна жоп лун, адам доцург билгалден а, дешнаш текстехъ харжар.<br/>         Шимма цхьаьна бен болх: <i>цхьаъ, шигъ, дуккха а</i> бохучу дешнашца дешнийн цхьаьнакхетарш хIиттор а, къамелехъ царех нийса пайдаэцар а.<br/>         Тобанашкахъ болх: адам билгалден а, хIуманаш билгалйен а дешнаш довзар.<br/>         Шимма цхьаьна бен болх: хIуманан цIе суьртаца цхьаьнайалор (<i>кхор, Iаж...</i>); дийнатийн цIераш церан суьрташца цхьаьнайалор (<i>цициг, жIаьла...</i>), и.дI.кх.<br/>         Бос билгалбен цIе а, бос (бесан сурт) а цхьаьнабалор.<br/>         Шимма цхьаьна бен болх: кху тайпа «<i>хIума + хIуманан билгало</i>» дешнаш цхьаьнадалор.</p> |
| 13. | <b>Синтаксис<br/>(3 сахът)</b>                  | <p>Дешнийн цхьаьнакхетар (довзийтар).<br/>         Предложени меттан дакъа санна (довзийтар).<br/>         Предложенин схема. Предложенин схема йешар.<br/>         Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хIиттор.<br/>         Предложенехъ дешнийн къепе. Предложени дIайазйаран бакъонаш. МаъIнийн хаттарийн гIоьнца предложенехъ дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепех йохийна предложенеш йухаметтахIиттор. Цхьаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хIиттор.<br/>         Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цIе</p> | <p>Предложенин схема йеша хаар.<br/>         Предложени а, цуьнан схема а цхьаьнайалор.<br/>         Билгалдинчу дешнашца а, схемица а предложенеш хIиттор.<br/>         Хаттаран, айдаран, дийцаран, тIедожоран предложенеш дифференцировать йар.<br/>         Шардар: предложенеш билгалйинчу изшарца (интонаци) йешар.<br/>         Шимма цхьаьна бен болх: кеп талхийна предложени нисйе (изделлачу дешнех предложени кхолла), масала: <i>дахара, тхо, хьуьнах, селхана</i>.<br/>         Шимма цхьаьна бен болх: текстан дакъош къастор, церан къастор нийса хиларх кхетор.<br/>         Практикин болх: кеп талхийна текст схьайазйар, предложенийн кепаш нийса йалор (<i>йуьххьехъ доккха элп, чаккхенгахъ</i></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

|     |                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|-----|-------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     |                                           | а.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | хъаъркаш).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| 14. | <b>Орфографи а, пунктуаци а (8 сахът)</b> | <p>Нийсайазйаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: предложенехъ дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехъ а, долахъ цIерашкахъ а доккха элп йаздар: адамийн цIерашкахъ а, фамилешкахъ а, дийнатиин цIерашкахъ а; адамийн цIерашкахъ, фамилешкахъ, ден цIерашкахъ, дийнатиин цIерашкахъ <i>я, яь, ю, юь, е, ё</i> элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахъ <i>я, ю, е, ё</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (<i>хь, хI, кх, чI и т.д.</i>) нийсайаздар; <i>ц, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехъадахар; предложенин чаккхенгахъ сацаран хъаъркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хъаъркаш. Текст схъайазйаран алгоритм.</p> | <p>Нийсайаздаран а, пунктуацин а бакъонаш Iамор. Цхъана могIанера вукху могIане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар. Алар цхъаь долуш, йазйар тайп-тайпана долчу дешнашна тIехъ тергам, масала: <i>мотт, цIе, ча, мIара</i>. Шардар: долахъ цIераш йукъахъ йолу предложенеш дIайазйар. Кхоллараллин тIедиллар: алгоритмана тIе а тевжаш, долахъчу цIерийн билгалбаьккхинчу барамца, «Сан доьзал» цIе йолу доккха доцу дийцар йазде.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| 15. | <b>Къамел кхиор (10 сахът)</b>            | <p>Къамел адамашна йукъахъ тIекере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехъ дешан маьIна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан цIе. Шен (долахъ) текст хIоттор. ТIекеренан хъелаш: тIекеренан Iалашо, хъаьнца, мичахъ кхочушхуьлу тIекере. Барта тIекеренан хъелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хъажар, аудиозаписе ладогIар). Дешаран а, Iер-дахаран а хъелашкахъ къамелан этикетан норманаш (маршала хаттар, Iодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).</p>                                                              | <p>Iаматан элементаш йовзар (форзац, шмуцтитул, чулацам, билламаш, дошам-йуххедиллар). Адамийн дахарехъ меттан а, къамелан а маьIнах, кхечу халкъийн меттанийн ларам беш, алар. Хъехархочун къамел хазарца тIеэцар. Къамелан гIуллакхдаран коьрта тайпанаш билгалдар: <i>ладогIар, дийцар (къамел дар), йоза, йешар</i>. Хезна текст йозанан кепехъ схъайийцар. Къамелан дакъа санна текст, текстан коьрта билгалонаш йовзийтар. Текст а, предложени а вовшихъ къастор. БIаьрсица а, хазарца а текстера предложенеш къастор. ХIоттийнчу хъесапца цхъаьнайогIу барта а, йозанан а текст кхоллар. ЛадугIучу/йобшучу текстана цIе харжар. 3-4 къаьстинчу предложенехъ текст хIоттор. Йозанехъ предложенин кеп нийса кхочушйар (йуьххьехъ доккха</p> |

|                                              |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----------------------------------------------|--|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                              |  | <p>элп, чаккхенгахь тІадам).</p> <p>Предложенийн схемаш хІиттор а, кийча схемаш билгалйинчу предложенешца йустар а.</p> <p>Іамийна нийсайаздаран а, пунктуацин а бакъонаш йозанехь ларйар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: «Муьлха шеран хан дукхайеза хьуна?» темина диалог хІоттор.</p> <p>Текеренийн тайп-тайпана хьелаш гайтаран суьрташца болх (<i>маршалла хаттар, Іодика йар, баркалла алар, дехар дар</i>), хІора хьолана догІу этикетан дешнаш харжар.</p> <p>Нохчийн гІиллакх-оьздангаллин лексикица диалог хІоттор.</p> <p>Ролашца ловзар «Хьеший бахкар»: ламасташца догІуш, хьеший тІезцар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: «Цхъаьнакхетар» кьамелхочуьнга могашалла, гІуллакх хаттар.</p> |
| <b>Резерв (дийнна дешаран шарна) - 10 с.</b> |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |



## 2 класс (102 сахът)

| №<br>п/п | Дакъа                                                                                                | Чулацам                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а.<br>Дешархойн гІуллакхдаран характеристика                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|----------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <b>Маттах лаьцна<br/>йукъара хаамаш<br/>(1 сахът, кхидІа<br/>курсан массо<br/>декъехъ Іамадо)</b>    | Мотт адамийн тІекеренан коьрта гІирс а, къоман<br>культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а<br>меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара<br>кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам,<br>анализ.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | «Адамийн дахарехъ меттан а, къамелан а маьІна» темина къамел.<br>Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран коьрта гІирс<br>хиларх йукъахъ жамІан кеп йалор.<br>Шимма цхьаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал<br>долуш хиларх а хетарг кепе далор.<br>Россин Федерацехъ меттанийн шорталлех болу хаамаш бийцаре<br>бар.<br>Мотт Іаморан некъех лаьцна диалог.<br>Йукъахъ жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан<br>некъаш.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| 2.       | <b>Фонетика,<br/>графика,<br/>орфоэпии<br/>(8 сахът, кхидІа<br/>курсан массо<br/>декъехъ Іамадо)</b> | Аьзнийн маьІна къасторан гІуллакх; аьзнаш а,<br>элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар.<br>Озан башхаллин характеристика: мукъа –<br>мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн<br>меттан ша-тайпа мукъа фонемаш ( <i>аь-аь, оь-оь,<br/>уь-уьй</i> ) а, уьш элпашца билгалйар а ( <i>аь, оь, уь,<br/>яь, юь</i> ). <i>Я, яь, ю, юь, е(ё)</i> элпашца дешнаш. <i>Э, е</i><br>элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. <i>Й</i><br>элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа<br>мукъаза фонемаш ( <i>гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ,<br/>чІ, І</i> ) а, уьш элпашца билгалйар а. <i>Щ, ь, ы, ф</i><br>элпашца долу дешнаш. Шеконца [ <i>овь</i> ], [ <i>ой</i> ], [ <i>эв</i> ]<br>хеца дешнаш нийсайаздар.<br>Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн<br>цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна).<br>Дошамашца болх беш алфавитах болчу | Схемина тІе а тевжаш, аьзнийн характеристика кхочушйар.<br>Дешнашкахъ элпийн а, аьзнийн а барам базар.<br>Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн артикуляцин башхаллаш.<br>Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн нийса алар. Шаьш<br>билгалдечу озан характеристикехула элпийн классификаци<br>кхочушйар.<br>Меттан коьчална тІехъ тергам: я, яь, ю, юь, е (ё), э, е элпашца<br>долчу дешнийн аьзнийн-элпийн хІоттамехъ йолчу башхаллех<br>кхетор.<br>Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар.<br>Шалхачу мукъазчу аьзнийн (гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І)<br>алар.<br>Долахьчу а, йукъарчу а цІерашкахъ элпийн, аьзнийн барам базар,<br>хІора нисйеллачу меттехъ элпийн, аьзнийн бараман<br>галморзахаллех кхетор.<br>Цхьана могІанера вукху могІане даха аьтто хиларца дешнаш |

|    |                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|----|--------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                            | кхетамах пайдаэцар.<br>Элпийн боцу графикин гIирсаш: дешнашна йуккъехь кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац (цIен могIа), сацаран хьаьркаш (Iамийнчун барамехь).                                                                                                                    | вовшашца дустар.<br>Графикин гIирсех нийса пайдаэцар а, кхетор а: кIайдарг, дош сехьадаккхаран хьаьрк, абзац, предлолженин чаккхенгахь тIадам. Дош сехьадаккхаран бакъонах пайдаэцар.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| 3. | <b>Лексика (12 сахьт)</b>                  | Дош декаран а, маьIнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маьIна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар. ЦхьанамаьIнийн а, дукхамаьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам). Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам. | Дидактикин ловзар: «Муьлха дош ду хаал?» (суьрташкахула дешнаш довза деза).<br>Тобанашца болх: текстехь дешан маьIнина тIехь тергам, текстана тIе а тевжаш, дешан маьIна билгалдар.<br>Практикин болх: дошам тIера, хьайна хьалха ца хууш хиллачу, кхаа дешан маьIна схьайазде.<br>Тобанашца болх: кроссворд кхочушйар.<br>Дешнийн тайп-тайпана маьIна гойтучу суьрташца болх, масала: <i>мотт, нIаьна...</i> , суьрташна тIе а тевжаш, дукхамаьIнийн дешнийн маьIнех кхетор.<br>Синонимийн, лексикин маьIнина а, шайх пайдаэцначу предложенешна а тIе а тевжаш, маьIнийн тераллина а, башхаллина а тIехь тергам.<br>Шина синонимах, харжамна комментари а йеш, билгалйинчу предложенехь уггар догIург харжа хаар карадерзорна тIехьажийна шардар.<br>Шимма цхьаьна бен болх: текстехь синонимаш лахар.<br>Суьрташца болх: суьртийн кепехь беллачу хаамах кхетаран а, далийнчу дешнашца – антонимашца иза цхьаьнайало хааран а хаарш кхиор.<br>Дидактикин ловзар: «Дуьхьал маьIна долчу дешан цIе йаккха».<br>Шимма цхьаьна бен болх: билгалдинчу дешнашна антонимаш йалор.<br>Практикин болх: предложенешкахь антонимаш лахар. |
| 4. | <b>Дешан хIоттам (морфемика) (3 сахьт)</b> | Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).                                                                                                                    | «Гергара стаг хьанах олу?» темина дешаран диалог.<br>«Гергара дешнаш» боху кхетам йукъабалор.<br>Гергарчу дешнашна тIехь тергам (тералла, башхалла).<br>Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде».                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |

|    |                             |                                                                                                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----|-----------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                             |                                                                                                                                                                                                                                | <p>Меттан коьчална а, суьрташна а тІехь тергам: кьамелехь шена зеделлачунна а, суьрташна а тІе а тевжаш, масех гергарчу дешан маьІнаш дуьхь-дуьхьал хІиттор, дешнийн маьІнашкахь терачух а, кьаьстачух а хетарг алар, шен гІоьнца, дерриг гергарчу дешнийн маьІнах кхето таро лун дош гучудаккхар.</p> <p>Дешаран диалог: «Гергарчу дешнийн йукьарчу декьах хІун ала мегар ду?»</p> <p>Цхьаьна бен болх: дешнашкахь коьрта дакьа билгалдар (орам).</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| 5. | <b>Морфологи (15 сахьт)</b> | <p>Кьамелан дакьош.</p> <p>ЦІердош (довзийтар): йукьара маьІна, хаттарш («мила?», «хІун?»), кьамелехь пайдаэцар.</p> <p>Йукьара а, долахь а цІердешнаш (фамилеш, цІераш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш).</p> | <p>Дешаран диалог: «Вайн кьамел стенах лаьтта?»</p> <p>«Кьамелан дакьош» боху кхетам йукьабалор.</p> <p>Билгалдинчу дешнийн гуламна тІехь тергам: хІун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамІ дар, «цІердош» кхетам йукьабалор.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: муьлхачу хаттаршна жоп ло хьаьжжина, цІердешнаш шина тобане декьар («хІун?» йа «мила?»).</p> <p>Адамийн цІераш, ден цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш билгалйечу цІердешнех лаьцна дешаран диалог.</p> <p>«Долахь», «йукьара» боху кхетамаш йукьабалор.</p> <p>ЦІердешнийн лексикин маьІнина тІехь тергам.</p> <p>Шардар: билгалбинчу баххашца текстехь дешнаш лахар (масала, дешаран гІирсийн цІераш йоху дешнаш, Іаламан хиламийн, доьзалан декьашхойн, и.д.кх.).</p> <p>Дифференциаци йарехула тІедиллар: дешнийн тобанийн йукьара билгало гучуйаккхар.</p> |
|    |                             | <p>Хандош (довзийтар): йукьара маьІна, хаттарш («хІун до?», «хІун дина?», «хІун дийр ду?»), кьамелехь пайдаэцар.</p>                                                                                                           | <p>Билгалдинчу дешнашна тІехь тергам: хІун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамІ дар, «хандош» боху кхетам йукьабалор.</p> <p>Хандешан лексикин маьІнина тІехь тергам.</p> <p>Дифференциаци йарехула тІедиллар: хаттаршка хьаьжжина хандешнаш тобанашка дерзор.</p> <p>Практикин болх: дешнийн гуламна йукьара хандешнаш схьайаздар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |

|    |                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----|------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Шимма цхъаьна бен болх: текстехь хандешнаш карор.<br>Ша бен болх: предложенина хандош йукъахIаттор.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|    |                        | Билгалдош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («муха?», «хъенан?» «стенан?»), къамелехь пайдаэцар.<br>зависимости от того, какие признаки предметов они обозначают (цвет, вкус, размер).<br>Работа в группах: соотнесение имен прилагательных и вопросов к ним (муха? хъенан? стенан?).                                                                                       | Билгалдинчу дешнашна тIехь тергам: хIун билгалию, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «билгалдош» боху кхетам йукъабалор.<br>Билгалдешан лексикин маьIнина тIехь тергам.<br>Шимма цхъаьна бен болх: муха? бохучу хаттарна жоп луш долу билгалдешнаш, хIуманан муьлха билгало (бос, чам, барам) гойту хъаьжжина, кхаа тобане дIасадекъар.<br>Тобанашкахь болх: билгалдешнаш а, царна хIиттош долу хаттарш а цхъаьнадалор (муха? хъенан? стенан?).<br>Ша бен болх: текстера билгалдешнаш схъайаздар.<br>Дифференциаци йарехула тIедиллар: билгалдешнийн тобанан йукъара билгало гучуйаккхар.<br>Практикин болх: билгалдешнаш (деллачу билгалдешнашна йукъара) предложенешна йукъайаздар. |
|    |                        | ДештIаьхье. Уггар йаьржина дештIаьхьенаш: <i>тIе, тIера, чу, чуьра, кIел</i> , и. д. кх.                                                                                                                                                                                                                                                                                       | Шардар (тергам): муьлха предложени нийса хIоттийна йу? Масала, Чорпа йай тIехь йу. Чорпа йай чохь йу...?<br>«ДештIаьхье» боху кхетам йукъабалор.<br>«Стенна оьшу дештIаьхьенаш?» темина дешаран диалог.<br>Кхоллараллин болх: тайп-тайпанчу дештIаьхьенех пайда а оьцуш, цхъатеррачу дешнийн гуламах предложенеш хIиттор.<br>Ловзаран кепехь шардар: «ДештIаьхьенаш тиллайелла».                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| 6. | Синтаксис<br>(6 сахьт) | Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).<br>Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар.<br>Аларан Iалашоне хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложенеш.<br>Синхаамийн изшаре (эмоцин окраске) хъаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (изшарехула): айдаран а, айдаран | Дашна а, предложенина а тIехь тергам.<br>«Предложенехь дешнаш вовших муха дозу?» темина дешаран диалог.<br>Шардар: нийса хIиттийна предложенеш схъакъастор (билгалийнчарна йукъара).<br>Дешаран диалог: «Предложенин чаккхенгахь муьлха хъарк дилла деза муха хаа деза?».<br>Тобанашкахь болх: кеп талхийнчу текстехь предложенийн, чаккхенгахь йогIу сацаран хъаьрк хIотторца, доза къастор.<br>Шимма цхъаьна бен болх: дешнийн билгалбаьккхинчу гуламах                                                                                                                                                                                                                              |

|    |                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|----|--------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                            | йоцу а предложенеш.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | предложенеш хИттор.<br>Шимма цхъаьна бен болх: эмоцин изшаре хъаьжжина къаьсташ йолу предложенеш йустар, йогIучу изшарца предложенеш алар.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| 7. | <b>Орфографи а, пунктуаци а (22 сахьт)</b> | Предложеннин йуххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп (цIераш, фамилеш, дийнатиин цIераш); предложеннин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш; дош цхъана могIарера вукху могIаре сехьадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);<br>Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхъама (нисдархъама), Iаматан тIерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар.<br>Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь доккха элп: цIераш, фамилеш, дайн цIераш, дийнатиин цIераш, меттигийн цIераш; йукъарчу цIерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь ) <i>я, яь, ю, юь, е (ё)</i> элпийн нийсайаздар, тIеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь <i>я, ю, е (ё)</i> элпийн нийсайаздар; долахь цIерашкахь: цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь, дийнатиин цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ё)</i> элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь (долахь цIерашкахь) <i>я, ю, е (ё)</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн ( <i>къ, кI, кх, гI, и.д.кх.</i> ) нийсайаздар; шеконца [ <i>ов</i> ], [ <i>ой</i> ], [ <i>ев</i> ] хезачу дешнийн нийсайаздар ( <i>-эв, -аьв, -ев</i> ); <i>и, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа <i>и, уь</i> хезачохь <i>й</i> элп йаздар; дештIаьхьенаш цIердешнашца къаьстина йазйар. | Дешпаран диалог: «Схъайазйарехь дарийн къепен алгоритмах муха пайдаэца беза?»<br>Комментарица йоза кхочушдар: йаздечу долахьчу а, йукъарчу а цIердешнашнийн дIайаздаран башхаллех кхетор.<br>Деха <i>и, уь</i> элпашна тIаьхъа <i>й</i> элп йазйаран бакъо тIечIагIйарна шардар. Вовшеталлар.<br>Бакъонах пайдаэцаран ша шена таллам бар.<br>Меттан коьчална тIехь тергам: дош сехьадаккхаран бакъонца доьзначу хаттарна, билгалйинчу коьчалан анализан буха тIехь жоппан кеп йалор, дешнаш сехьадахаран бакъо къастор (тайар).<br>Таблицца болх (цхъана бIогIамалгехь дешнаш дешдакъошца декъна ду, вукху бIогIамалгехь изза дешнаш сехьадахарна декъна ду): дешнаш дешдакъошка декъаран, дешнаш сехьадахаран башхаллаш дуьхь-дуьхьал хИттор, къаьсташ долчух кхетам балар.<br>Практикин болх: сехьадаха мегачу кепара декъарца дешнаш дIайаздар, дешнаш сехьадохуш декъарехь ша шена мах хадор кхочушдар.<br>Дифференциаци йарехула тIедиллар: билгалбинчу буха тIехь дешнаш карор (сехьадаха ца мега дешнаш).<br>Шимма цхъаьна бен болх: дешнаш сехьадахарна декъарехь даьхначу гIалатех кхетор.<br>Ша шена таллам: шен кхечу предметашкара йозанан белхаш, дешнаш сехьадахаран бакъонах пайдаэцарехь хила тарло гIалаташ нисдаран Iалашонца, таллар.<br>Практикин болх: долахь цIердешнаш йаздаран бакъонах пайда а оьцуш, предложенеш дIайазйар.<br>Шимма цхъаьна бен болх: долахь цIердешнийн (цIераш, фамилеш, дийнатиин цIераш, меттигийн цIераш) йаздаран бакъонах тIейоьжначу кепехь пайдаэца дезачу хаттаршна |

|    |                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----|-------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | <p>жопаш далар.</p> <p>Кхоллараллин тедиллар: пхеаннал кеззиг долахь цердош (цераш, фамилеш, дийнатийн цераш, меттигийн цераш) шеца долу текст йазйар.</p> <p>Дешаран диалог: «Муха хIотто йеза, хила тарло нийсайаздаран гIалат гучудаккхархьама, дарийн кьепен план».</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: гергарчу дешнийн могIанехь гергара доцу дош гучудаккхар.</p> <p>Комментарица йоза кхочушдар: [овв], [ой], [эв] аьзнашца долчу дешнийн нийсайаздарехула Iамийнчу бакьонах пайдаэцар шардар.</p> <p>Нийсайаздаран тренинг: я, яь, ю, юь, е элпашца долчу йукьарчу, долахьчу цердешнийн нийсайаздар.</p> <p>Суьрташца а, царна буха йаздинчу дешнашца а болх, кIора-кьора, 20-20ь, и.д.кх. тайпанан дешнийн анализ кхочушйо.</p> <p>Тобанашкахь болх: билгалбаьхначу баххашца дешнийн тобанаш йар: цхьаьнадогIу йа ца догIу дешан орамехь мукьазчу аьзнийн алар а, йаздар а.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: текстехь Iамийнчу бакьонашца догIучу дешнийн йаздаран декьехь тIечIагIдарш далор.</p> |
| 8. | Къамел кхиор (20 сахьт) | <p>Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тIекеренан Iалашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тIеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхьаьна гIуллакхдарехь шимма цхьаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукьарчу сацаме ван а хаар.</p> | <p>Шен дIаихьарехь дешархой тIекеренан хьолан башхаллаш билгалйаха Iема дешаран диалог: Iалашонаш, хьесапаш, декьашхойн хIоттам, меттиг, хан, коммуникацин гIирсаш.</p> <p>Диалоган жамIдар: тIекеренан хьолехь тIекеренан Iалашо сецор, хьаьнца, мичахь дIахьош йу тIекере мехала хиларх а, меттан гIирсаш харжар хьолан оцу башхаллех доьзна хиларх а хьехархочун хаам.</p> <p>Билгалийнчу масех репликех комментарешца нийсаниг барта харжар, Iалашонца а, тIекеренан хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар бух болуш хилар тIечIагIдар.</p> <p>Ролашкахь ловзарш, къамел дIадахьаран хаарш карадерзорна лерина сценкаш хIиттор: дIадоло, къамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тIеберзо, и. д. кх.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                              |

|  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|--|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | <p>Кхоллараллин тЕдиллар: кѡамел дІадола, кѡамелехь дакѡалаца, чекхдаккха, тидам шена тЕберзо, и.д.кх. оьшучу хѡелашкахь шен диалогаш хІиттор.</p> <p>Кѡамелан этикетан норманашна тергам.</p> <p>Этикетан аларш шардар йукѡалоцу ролашкахь ловзар.</p> <p>ХІора дийнан тЕкере кхочушйарехь, шен кѡамелан культурин мах хадоран Іалашонца, шена тЕхь тергам.</p> <p>Шардар: билгалйинчу тексташкахь тЕкеренан бакѡонашца, кѡамелан этикетан норманашца доьзна гІалаташ схѡакарор, карийна гІалаташ нисдар.</p> <p>«Тергамхой» ролашкахь ловзар, ловзаран Іалашо йоьзна йу урокехь а, переменашкахь а барта тЕкеренан меттан а, меттан боцу а гІирсийн харжар нийса хиларан мах хадорца.</p> <p>Кхоллараллин тЕдиллар: диалогехь дакѡалацаран бакѡонашца долу плакат кхоллар (ладогІа хаар, репликаш нийса тЕеца хаар, кѡамелехь дакѡалаца, хетарг дийца).</p> |
|  | <p>Суьртан репродукцихула барта дийцар хІоттор.</p> <p>Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хІоттор.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | <p>Суьртийн репродукцешца болх, суьртана шен эмоцин откликан анализ йар, хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш далар.</p> <p>Хаттаршна тЕ а тевжаш, суьрта тЕхула барта дийцар хІоттор.</p> <p>Исбаьхьаллин музеехула виртуале экскурси.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|  | <p>Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маьІнийн цхѡаалла; текстера предложенийн хѡалх-тІаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цЕ. Билгалйинчу тексташна цЕ харжар. Текстан дакѡойн (абзацийн) хѡалх-тІаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а роІалла талхийна тексташ нисйар.</p> <p>Текстийн тайпанаш: суртхІоттор, дийцар, оилайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).</p> <p>Декѡалдар а, декѡалдаран открытка (диллина кехат) а.</p> | <p>Дешаран диалог «Дош, предложени, текст йустар», диалог кхочушйарехь дешан, предложенин, текстан тераниг, кѡаьсташ дерг гучудаккхар.</p> <p>Меттан коьчална тЕхь тергам: текстийн а, «текст цахиларийн» (предложенийн хѡал-тІаьхьалла галйаьккхина/йукѡарчу темица йоьзна йоцу масех предложении/цхѡана хІуманах лаьцна, амма ойла ца гойту масех предложени) масех масал, текстан билгалонийн йустар, гучуйахар: текстехь предложенийн маьІнийн цхѡаалла; текстера предложенийн хѡал-тІаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар.</p> <p>Шимма цхѡаьна бен болх: текст а, предложенийн гулам а кѡастор, шена хетарг тЕчІагІдар.</p> <p>Текстера предложенийн уййран некѡашна тЕхь тергам, текстехь</p>                                                                                                                                             |

|  |                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|--|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | <p>Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тӀехь цхьалха жамӀаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонација (изшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар. Хаттаршна тӀе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.</p> | <p>предложенийн уьйран некъех шена хетарг алар. Текстехь предложенийн хьалх-тӀаьхьаллина тӀехь тергам. Ша бен болх: талхийна текст йухаметтахӀоттор – текстехь предложенийн нийса роӀалла къастор. Практикин болх: билгалйинчу текстийн коьртачу маӀнин кеп кхоллар. Текстан хӀоттамна тӀехь тергам, текстан хӀоттаман дакъа санна абзац йовзийтар. Цхьаьна бен болх: абзацийн хьалх-тӀаьхьаллин къепе талхийнчу текстехь абзацийн роӀалла къастор. Дифференциаци йарехула тӀедиллар: дийначу текстехь абзацаш къастор. Дийцаре дар: муха йовзна йу текстан коьрта ойлахӀора абзацан чулацамца. Практикин болх: текстан коьртачу ойланан кеп йалор. Цхьаьна бен болх: текстана цӀе харжар. Тобанашкахь болх: цхьана текстана тайп-тайпана цӀераш харжар. Практикин болх: цӀеран а, текстан а йогӀуш хилар /йогӀуш цахилар къастор, шена хетарг тӀечӀагӀдар. Кхоллараллин болх: билгалйинчу цӀарца текст хӀоттор. Практикин болх: абзацийн галйаьккхина роӀалла йухаметтахӀоттор, нисийна текст дӀайазйар. Дешаран диалог: «Муьлха Ӏалашонаш хила мега тексташ кхоллараллехь? », текст кхолларан Ӏалашонех дешархоша шайна хетарг алар. Текст-суртхӀотторна башхаллашна тӀехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор, текстехь суртхӀоттор кхолларан гӀирсаш карор. Текст-дийцарна башхаллашна тӀехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор. Текст-ойлайарна башхаллашна тӀехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор.</p> |
|--|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|



|                                                 |  |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|-------------------------------------------------|--|--|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                 |  |  | <p>Тобанашкахь болх: текст-дийцарш текст-сурхЮотторца йустар. Декъалбарийн далийнчу масалшна анализ йарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йар, текстийн-декъалбарийн хЮоттаман анализ йар.</p> <p>Кхоллараллин тЕдиллар: декъалваран открыткин текст кхоллар (декъалваран бахъана дешархоша шаьш хоржу).</p> <p>Схъайийцаран (25-35 дешан барамехь дийцаран текст) бух санна йалийнчу текстан чулацамна йукъахь анализ йар.</p> <p>Дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазйан.</p> <p>Іамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан.</p> <p>Текстана хІиттийнчу хаттаршна барта жопаш далар.</p> <p>Хаттаршна тІе а тевжаш, текст барта схъайийцар.</p> <p>Хаттаршна тІе а тевжаш, текстан чулацам йозанан кепехь ма-барра схъабийцар. Схъадийцар нисдан аьтто хуьлуйту ша шена таллам бар.</p> |
| <b>Резерв (дийнна дешаран шарна) – 15 сахьт</b> |  |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

### 3 класс (102 сахът)

| №<br>п/п | Дакъа                                                                                          | Чулацам                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а.<br>Дешархойн гІуллакхдаран характеристика                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----------|------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <b>Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахът<sup>2</sup>, Іамор курсан дерриг дакъошкахь дІахьо)</b> | Нохчийн мотт тІекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | «Добзалехъ а, йукъараллехъ а нохчийн маттах пайдаэцар» темина къамел.<br>Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран (тІекере лелоран) коьрта гІирс хиларх йукъахь жамІан кеп йалор.<br>Шимма цхьаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор.<br>Меттан кхиаран некъех лаьцна диалог.<br>Нохчийн мотт кхиорах а, Іалашбарах а лаьцна хаамаш бийцаре бар.<br>Йукъахь жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| 2.       | <b>Фонетика, графика, орфоэпи (курсан массо декъехь Іамадо) (3 сахът)</b>                      | Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш.<br>Йеха а, йоца а дифтонгаш из, уо, уьш йазйар а.<br>Нохчийн маттахъ ть гІуллакх. ть, ь долчу дешнашкахь (айъа, тетрадь...) аьзнийн а, элпийн а хІоттаман базар.<br>Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар.<br>Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахъ жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца). | Азнийн классификаци дІайахьа ладаме билгало къастор.<br>Шимма цхьаьна бен болх: тІаьхьабогІучу йукъахь бечу талламца аьзнийн билгалбинчу гуламна классификации йар.<br>Тобанашкахь болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь элпийн а, аьзнийн а барам базар.<br>Ша бен болх: билгалдина дешнаш алфавитан къепехь дІайаздар.<br>Дифференциаци йарехула тІедиллар: алфавитан къепехь цІераш дІанисйеш кхочушдинчу тІедилларехь гІалаташ карор.<br>Дешнийн нийса алар а, йазйар къасторхьама нийсайаздаран дошамца болх бар.<br>Дошамашца, справочникашца алфавитах долчу хаарех боьзна болх барехула курсан массо дакъо Іаморехь практикин болх.<br>Мукъачу аьзнийн дохаллина тІехь тергам.<br>Ловзаран кепехь шардар: тайп-тайпанчу предложенешкахь нийса |

<sup>2</sup> Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано с учётом резервных уроков (10 ч.) для обеспечения возможности реализации дифференциации процесса обучения и расширения содержания с учётом образовательных потребностей и интересов обучающихся.

|    |                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|----|----------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | дІадеша дош                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| 3. | <b>Лексика<br/>(3 сахът)</b>                       | Дешан лексикин маъІна.<br>Дешан нийса а, тІедеана а маъІна (довзийтар).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | Дешаран диалог: «Мичахъ лаха деза цадевза дешнаш?»<br>Дешнийн маъІнех хъехархочун дийцар.<br>Суъртийн буха тІехъ дешнийн маъІнашна тІехъ тергам.<br>Дошаман статьях лаьцна хъехархочо дийцар, статьян хІоттамна тІехъ тергам.<br>Ша бен болх: Тетрадь тІе дешан (билгалдинчу дешнех хаържинчу) дошаман статья схъайазйар.<br>Шимма цхъаьна бен болх: предложенешкахъ нийсачу а, тІедеанчу а маъІнашкахъ дешнаш карор.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| 4. | <b>Дешан хІоттам<br/>(морфемика)<br/>(7 сахът)</b> | Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна;<br>цхъанаораман (гергара) дешнаш; цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахъ орам къастор (аттачу дешнашкахъ); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна.<br>Цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а. Орам, дешхъалхе, суффикс – дешан маъІне дакъош. -р, - хо, -ча суффиксашца долу дешнаш. Хъастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (цІа-цІелиг, кема-кемалг,...). | Дешаран диалог: «Муха къастало дешнийн гергарло?»<br>«Орам», «цхъанаораман дешнаш» бохучу кхетамашца болх: Іамат тІехъ йалийнчу бакъонийн анализ.<br>Ша бен болх: дешнийн билгалбинчу гуламехъ билгалбаьккхинчу орамца дешнаш каро.<br>Шимма цхъаьна бен болх: гергара дешнаш харжар (лахар). (Текстехъ) Гергара дешнаш лахаран Іалашонца текстан анализ.<br>Тобанашкахъ болх: билгалбинчу могларехъ совнаха дош карорна (гучудаккхарна) лерина тІедиллар кхочушдар (масала, гергарчу дешнийн тобанехъ синоним).<br>Дешан кеп хийцайаларна тІехъ тергам.<br>Шен чулацамехъ цхъана дешан кепаш йолчу текстаца болх бар: дешан кепаш лахар, дешан кепаш йустар, дешан (дешан хийцало дакъа) кепашкахъ къаьсташ долу дакъа гучудаккхар<br>«Чаккхе» бохучу кхетамца болх: Іамат тІехъ йалийнчу бакъонан анализ.<br>Практикин болх: Іамат тІехъ йалийнчу кепача дош хийцар, цхъана дешан кепашкахъ орам схъакарор а, билгалбаккхар а.<br>Шардар: деллачу дешнашкахъ орам билгалбаккхар а.<br>Ша бен болх: цхъа орам болу дешнаш тобанашка дерзор.<br>Цхъанаораман дешнех а, дешнийн кепех а хъехархочун дийцар.<br>Суффиксийн а, дешхъалхенийн а меттигах а, маъІнех а кхетор.<br>Тобанашкахъ болх: билгалйинчу кепача моглa чекхбаккхар (- хо, |

|    |                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|----|---------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | -р, - ча суффиксийн гĕюнца керла дешнаш кхоллар).<br>Цхъаьна бен болх: хъастаран-жимдаран суффиксашца долу дешнаш довзар.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| 5. | <b>Морфологи<br/>(26 сахът)</b> | <p>Цердош: йукъара маьІна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар.<br/>Долахъ (фамили, цĕ, ден цĕ, дийнатиин цĕраш, меттигийн цĕраш, говзариин, газетиин, журналийн цĕраш...) а, йукъара а цĕрдешнаш.<br/>Цĕрдешнийн терахъашца хийцадалар.<br/>Цхъаллин терахъан а, дукхаллин терахъан а бен кеп йоцу цĕрдешнаш. Цĕрдешнийн классаш.<br/>Цĕрдешнийн классийн гайтамаш. Цĕрдешан дожар. Цĕрдешан дожар билгалдаккхар.<br/>Цĕрдешнийн дожаршца а, терахъашца а хийцадалар.</p> | <p>Дешаран диалог «Муьлха къамелан дакъош девза вайна?»<br/>Практикин болх: «Къамелан дакъош» таблица хĕюттор (цĕраш, маьІна, хаттарш, масалш).<br/>Суьрташца болх: диктант «Молчанка» (цхъаллин а, дукхаллин а терахъехъ цĕрдешнаш дĕайаздар).<br/>Цĕрдешнийш классашца хийцадаларна тĕхъ тергам, дина жамІаш Іамат тĕхъ балийнчу хаамца дустар.<br/>Шимма цхъаьна бен болх: билгалдинчу цĕрдешнийн классан гайтам билгалбаккхар.<br/>Тобанашкахъ болх: къастийнчу билгалонца (масала, класс йа терахъ) цĕрдешнаш тобанашкахъ цхъаьнатохар.<br/>Дожарш довзийтар: цĕраш, хаттарш.<br/>Практикин болх: предложенешкахъ цĕрдешнийн дожар билгалдаккхар.<br/>Ша бен болх: тайп-тайпанчу дожаршкахъ долчу цĕрдешнашца предложенеш хĕиттор.</p> |
|    |                                 | <p>Билгалдош: йукъара маьІна, хаттарш (муха? хъенан? стенан? муханиг?), къамелехъ пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш.<br/>Билгалдешнийн классашца а, терахъашца а, дожаршца а хийцадалар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                               | <p>Лаамаза а, лааме а билгалдешнашна тĕхъ тергам, бинчу тергаман жамІаш кепе далор, шен жамІаш Іамат тĕхъ болчу хаамца дустар.<br/>Шимма цхъаьна бен болх: къастийнчу билгалонца (масала, лааме йа лаамаза) билгалдешнаш тобанашкахъ цхъаьнатохар.<br/>Тобанашкахъ болх: билгалдешнаш дожаршца легор.<br/>Дешаран диалог: «Дерриг билгалдешнаш хийцалой-те классашца а, терахъашца а?».<br/>Шардар: делла билгалдешнаш классашца а, терахъашца а хийцар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                |

|    |                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----|-----------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                             | Церметдош (йукъара кхетам). Йаххыйн церметдешнаш а, къамелехь царах пайдаэцар а. Текстехь цхъана дешан ца оышу йух-йуха далор дIадаккхархъама, йаххыйн церметдешнех пайдаэцар.                                                                                                                                                                                         | Текстехь церметдешнийн гуллакхна тIехь тергам. Практикин болх: текстехь йух-йуха далийна цердешнаш догIучу йаххыйн церметдешнашца хийцарехула, текст нисйар. Тобанашкахь болх: текстехь церметдешнех пайдаэцар догIуш хилар къастор, церметдешнех пайдаэцар дика нисцадаларехула долу къамелан гIалаташ гучудахар.                                                                                                                                                                                                                                  |
|    |                             | Хандош: йукъара маIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогIу хан.                                                                                                                                                                                                                                                        | Практикин болх: шеца хандешнаш хиларна текстана анализ йар. Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде (хандешан билгалзачу кепара дешнаш)». Шимма цхъаьна бен болх: хандешнаш хенашца тобанашка дерзор. Кхоллараллин болх: хандешан хан а хуьйцуш, текст хийцар.                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|    |                             | ДештIаьхье (карладаккхар). ДештIаьхьенаш тIе, чу, церан дешхьалхенех (тIе-, чу-) къастар.                                                                                                                                                                                                                                                                              | ДештIаьхьенашца а, дешхьалхенашца а йолчу предложенешна тIехь тергам. ДештIаьхьенийн а, дешхьалхенийн къаьсташ йолчу башхаллех жамI дар, Iамат тIехь балийнчу хаамца иза дустар. Дешаран диалог: «Муьлхачу къамелан дакъошца доттагIалла леладо дештIаьхьено?» Цхъаьна бен болх: предложенешкахь (атта меттигашкахь) дештIаьхьенаш а, дешхьалхенаш а йовзар.                                                                                                                                                                                        |
|    |                             | Ца, ма дакъалгаш а, церан маIна а.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | Предложенешкахь ца, ма дакъалгашна тIехь тергам, тергаман жамIаш кепе далор.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| 6. | <b>Синтаксис (10 сахьт)</b> | Предложени. Дешнийн цхъаьнакхетар. МаIнийн (синтаксисан) хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар.<br>Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.<br>Хуттург йоцчу а, а хуттургаца йолчу а предложенин цхъанатайпанчу меженашна тIехь тергам. | Комментари йарехула тIедиллар кхочушдар: предложенешкара, цхъанна тIера вукхунна маIнийн хаттар хIотто тарло, шишша дош схъайазде.<br>Предложенехь дешнийн уьйрах хьехархочун дийцар. «Дешнийн цхъаьнакхетар» боху кхетам йукъабалор.<br>Ша бен болх: маIнийн хаттарийн гIоьнца предложенешкарчу дешнашна йукъара уьйр къастор.<br>Аларан Iалашонехула а, эмоцин иэшарехула а предложенийн кепех долу хаарш карладахарна тIехъажийна йолу дешаран диалог.<br>Дифференциаци йарехула тIедиллар: предложенешна классификаци йархъама билгало къастор. |

|    |                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----|--------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | <p>Шардар: текстехь йеллачу характеристикашца йогӀу предложенеш карор.</p> <p>Тобанашкахь болх: предложенеш а, церан характеристикаш (аларан Iалашо, эмоцин изшар) а цхьаьнайалор.</p> <p>Ша бен болх: текстера дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложенеш схьайазйар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: предложенийн классификаци кхочушйар.</p> <p>Йукъахь предложенин коьрта меженаш билгалйахаран алгоритм хIоттор.</p> <p>Подлежащеш а, сказуемеш а карорехула шардарш.</p> <p>Хуттург а йолчу а, хуттург йоцчу а цхьаьнатайпанарчу меженашца йолчу предложенешна тIехь тергам.</p> <p>Текстехь цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш карорна, комментари йарехула тIедиллар кхочушдар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: предложенин цхьанатайпанчу меженийн моглa чекхбаккхар.</p> <p>Кхоллараллин тIедиллар: цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хIиттор.</p> <p>Предложенешна тIехь тергам: «йаьржина», «йаржаза предложенеш» кхетамаш йукъабалор.</p> |
| 7. | <b>Орфографи а, пунктуаци а (21 сахьт)</b> | <p>Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.</p> <p>Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, журналийн, газетийн... цIераш) а, йукъарчу цIерашкахь я,</p> | <p>Дешаран диалог: «Нийсайаздаран хьесап кхочушдарехь шен дарийн план муха хIотто йеза?», диалоган жамIехь Iамийна бакъонаш талларехь дарийн хьал-тIаьхьалла карлайаккхар.</p> <p>ХIокху классехь Iамочу нийсайаздаран бакъонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хIиттор, хIиттийнчу алгоритмех пайдаэцар.</p> <p>Тобанашкахь болх: дешнаш Iамийнчу бакъонашца (масала, чаккхенгахь -г, -к долу цIердешнаш) тобанашкахь цхьаьнатохар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: нийсайаздаран гIалатан (масала, нохчийн меттан шала шалха элпаш йаздар (ккх, ккь, цкь.)) тайпане хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар.</p> <p>Текстана, билгалйинчу бакъонца догӀу дешнаш чулацамехь</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

|    |                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----|--------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                | <p>яь, ю, юь, е элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тӀечӀагдар а); йеха а, йоца а из, уо дифтонгийн нийсайаздар; чаккхенгахь -г, -к элпаш долчу цӀердешнашкахь а йа и элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар (дитт, мотт, балл...); нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар (ккх, ккъ, чкӀ,...); дешан чаккхенгахь н элп йаздар; дештӀаьхьенаш йаххыйн цӀерметдешнашца къаьстина йаздар; дакъалгаш ца, ма хандешнашца къаьстина йаздар; й, ь, ь элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (лл, тт, сс...) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (ккх, ткъ, чкъ...) долу дешнаш сехьадахар; цӀердешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештӀаьхьенийн нийсайаздар; <i>ца, ма</i>, дакъалгашца дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йаздар.</p> | <p>хиларна, комментари а йеш, анализ йар. Билгалйолчу бакъонна долу дешнаш йукъа а далош, предложенийн моделахь хӀиттор. Таллам кхиорна шардар: нийсайаздаран гӀалаташ карор. Нийсайаздаран хьесап кхочушдаран шен жамӀан мах хадор, текстахь схьайазйарехь а, олуш дӀайазйарехь а гӀалаташ изшорхьама, хьехархочун гӀоьнца шен дарахь нисдар (корректировка). Проектан тӀедиллар: халачу дешнийн (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьттачеран а, дӀайазйарехь даим а шеконаш кхоллалучеран а,) шен дошам хӀоттор. Нийсайазйаран коьчал тӀечӀагӀийан шардарш харжарехь, шен таронийн мах хадор харжа хьал кхоллар. Кхин тӀе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукъахь электронни носитель тӀехь йерш). Проектан тӀедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале барамехь дешнаш йукъа а далош, шен текстахь кхоллар. Проектан тӀедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн диктантахь хӀиттор.</p> |
| 8. | <b>Къамел кхиор (16 сахьт)</b> | <p>Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, йердахаран а тӀекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тӀечӀагӀдан; барт бан а, цхьаьна гӀуллакхдарехь йукъарчу сацамна тӀетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тӀехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гӀо ден къамелан гӀирсаш. Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тӀекере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш. Текстан план. Текстан план хӀоттор, йеллачу</p>                                                                                                                                                    | <p>Дешаран диалог: «Муха къаьста текстан тема а, текстан коьрта ойла а? Муха къасто йеза текстан тема? Текстан коьрта ойла муха къасто йеза?».</p> <p>Йеллачу текстийн тема а, коьрта ойла а къасторехь комментари йарехула тӀедиллар кхочушдар.</p> <p>Дифференциаци йарехула тӀедиллар: текстан тема а, коьрта ойла а къасторехь гӀалаташ карор.</p> <p>Практикин болх: предложенийн къепе талхийнчу текстийн анализ а, нисйар (корректировка) а.</p> <p>Практикин болх: текстехь маьӀнийн йукъахдитарш карор. Цхьаьна текстан план хӀоттор.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: билгалйинчу текстан план хӀоттор. Тайп-тайпанчу тайпанан (дийцар, суртхӀоттор, ойлайар) цхьана темина йолчу кхаа текстана тӀехь тергам, текстийн хӀора</p>                                                                                                                                                                                                              |

|                                                 |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------------------------------------------|--|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                 |  | <p>планаца текст йазйар. Йаххыйн цѣрметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гѳоьнца текстехь предложенийн уйр. Текстехь коьрта дешнаш.</p> <p>Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхѳоттор, ойлайар) къастор (билгалдахар) а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а.</p> <p>Кехатан, дѳакхайкхоран (объявленин) жанр.</p> <p>Массара цхьаьна йа ша хѳоттийнчу планаца текст схьайийцар.</p> <p>Талламан, довзийтаран йешар.</p> | <p>тайпанан башхаллех жамѳийн кепаш йалор. Кхочушбинчу тергаман жамѳаш «Текстийн кхо тайпа» цѣе йолу таблица хѳотторехь цхьаьнадалор, таблицехь гойту тексташ йустаран хѳара параметраш: «Текст кхолларан ѳалашо», «Текст хѳотторан башхаллаш», «Меттан гѳирсийн башхаллаш».</p> <p>Тобанашкахь болх: хѳора билгалдинчу хьолаца уггар догѳу текстан тайпа харжар («Текстийн кхо тайпа» цѣе йолчу таблица тѣе а тевжаш).</p> <p>Кхоллараллин тѣедиллар: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепыхь а тексташ (суртхѳоттор, ойлайар, дийцар) хѳиттор (кхоллар).</p> <p>Практикин болх: хѳоттийнчу коммуникативни хьесапѣ хьаьжжина, къамелан алар хѳоттор.</p> <p>Текере кхочушйечу хенахь шен къамелан культурин (оьздангаллин) ша шен мах хадор.</p> <p>Кхоллараллин белхаш: къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар дар, бѣхк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ кхоллар.</p> <p>Къамелан тренинг: тобанан белхан, бинчу тергаман, кхочушбинчу мини-талламан, проектан тѣедилларан жамѳех доккху доцу къамел дар кечдар.</p> |
| <b>Резерв (дийнна дешаран шарна) – 15 сахьт</b> |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |



#### 4 класс (102 сахъ)

| №<br>п/п | Дакъа                                                                                     | Чулацам                                                                                                                                                       | Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а.<br>Дешархойн гІуллакхдаран характеристика                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----------|-------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <b>Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахъ<sup>3</sup>, курсан массо декъехъ дІахъо Іамор)</b> | Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна.<br>Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект. | Іаморан диалог: «ХІора халкъана шен мотт ларбар мехала (ладаме) хІунда ду?<br>2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехъ» Нохчийн Республикин законан (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.) статьяш йукъарчу хьолехъ йешар:<br>«2 статья. Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш «1.Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш ду оьрсийн а, нохчийн а меттанаш. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн пачхьалкхан статус хиларо Нохчийн Республикехъ дехаш долчу Россин Федерацин кхечу къаьмнийн шайн мотт кхиорехъ а, цунах пайдаэцарехъ а йолу бакъонаш ца иэшайо».<br><i>(«1. Государственными языками Чеченской Республики являются русский и чеченский языки. Статус чеченского и русского языков как государственных не ущемляет права других народов Российской Федерации, проживающих в Чеченской Республике, в использовании и развитии своих языков»).</i><br>Хьехархочун «Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна» темина дийцар-кхетор.<br>Россин меттанийн шортенан тайп-тайпаналех а, хІора халкъан дахарехъ ненан меттан маьІнах а ойланаш кепе йалор кхочушден Іаморан диалог.<br>Лингвистикин мини-талламан, проектан тІедилларан, мотт Іаморан методех санна, пайдаэца таро хилар дийцаре дар. |

<sup>3</sup> Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано с учётом резервных уроков (12 ч.) для обеспечения возможности реализации дифференциации процесса обучения и расширения содержания с учётом образовательных потребностей и интересов обучающихся.

|    |                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----|--------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | <p>Іаморан диалог «Муҗа харҗа деза мини-таллам, проектан тІедиллар кхочушдарехь хааман хьоста?».</p> <p>«Текст», «Фонетика, графика, орфоэпи», и.д.кх. дакьошкахь, шаьш кхочушдарехь текстан, графикин, озан хаамна, дешаран хьесапца догІуш, анализ йан хаар кхиадо практикин белхаш. Курсан массо дакьошкахь, йалийнчу кепашна тІе а тевжаш, цхьаьна ден а, ша ден а проектан тІедахкарш кхочушдар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| 2. | <b>Фонетика, графика, орфоэпи (2 сахьт, курсан массо декъехь дІахьо Іамор)</b> | <p>Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам.</p> <p>Къамел даран (говoreние) а, йешаран а процессехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхьаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хІинцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогІу, йохалла (Іаматехь Іамочу дешнийн кІеззиг масалшна тІехь).</p> | <p>Йешначу текстан чулацамах кхетар.</p> <p>Іаморан диалог «Муьлхачу билгалонашца аьзнийн характеристика йан хаьа вайна?».</p> <p>Шимма цхьаьна болх бар: йеллачу билгалонашца аьзнийн барта характеристика кхочушйар.</p> <p>Аьзнийн-элпийн талламна йеллачу алгоритмана цхьаьна анализ кхочушйар.</p> <p>Практикин болх: деллачу дешнийн аьзнийн-элпийн таллам дІабахьар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| 3. | <b>Лексика (3 сахьт)</b>                                                       | <p>Къамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тІехь тергам.</p> <p>Къамелехь дешнийн чІагІделлачу цхьаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тІехь тергам (довзийтар).</p>                                                                                                                                                                                                                | <p>Іаморан диалог «Стенна оьшу дешнаш?» Комментареш а йеш, тІедиллар кхочушдар: текстан предложенера йукьахдитар долчохь хІотто синонимийн могІарера догІу дош харҗар, шен харҗамах кхетар.</p> <p>Тобанашкахь болх: дидактикин текстаца болх, предложенешкахь дешнаш догІуш хиларан анализ, дешан харҗам дика ца нисбелла меттигаш карор, карийна гІалаташ нисдар (уггар нийса синоним харҗар).</p> <p>Суьрташца болх: суьрташ шайца догІучу фразеологизмашца цхьаьнадалор.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: фразеологизмаш а, церан маьІнаш а цхьаьнадалор.</p> <p>Тобанашкахь болх: тексташкахь фразеологизмаш лахар.</p> <p>Кхоллараллин тІедиллар: фразеологизман хІоттамна йукьа догІучу дешнийн маьІнех ма-дарра кхетаран буха тІехь забарийн шайн суьрташ кхоллар (дахкар).</p> |
| 4. | <b>Дешан хІоттам</b>                                                           | Хийцалучу дешнийн хІоттам, морфемаш атта                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | Іаморан диалог: «Дешан муьлха дакьош девза вайна?», диалог                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |

|    |                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|----|----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    | <b>(морфемика)<br/>(3 сахът)</b> | къасталучу дешнашкахъ орамаш,<br>дешхълхенаш, суффиксаш, чаккхенаш<br>билгалйахар (Iамийнарг карладаккхар).<br>Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).                                                                                                                                                                                                                                                                                          | дIайахарехъ дешан дакъойх Iамийнарг карладоккху (маьIна,<br>къасторан некъ, билгалдаккхаран некъ).<br>Дешан лард йовзийтар, «дешан лард» кхетам йукъабалор.<br>Цхъаьна гIуллакхдар: дешан хIоттамца таллам баран алгоритм<br>хIоттор.<br>Шардар: хIоттийнчу алгоритмаца дешан хIоттамца таллам бар<br>дIадахьар.<br>Шимма цхъаьна бен болх: дешан хIоттамна бинчу талламехъ<br>гIалаташ лахар.<br>Вовше таллам а беш, хIораммо ша кхочушбен болх: далийнчу<br>дешнийн лард къастор.<br>Iаморан диалог: «Муьлхачу дешнех ала мегар ду чолхе<br>дешнаш?».<br>«Чолхе дешнаш» кхетам йукъабалор.<br>Цхъаьна бен болх: далийнчу дешнашна йукъахъ чолхе дешнаш<br>карор.                                                                                              |
| 5. | <b>Морфологи<br/>(16 сахът)</b>  | Коьрта а, гIуллакхан а къамелан дакъош<br>(йуьхьанцара довзийтар).<br>ЦIердош. ЦIердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу<br>легарийн цIердешнаш. Долахъ цIердешнийн<br>легар (цIераш, фамилеш).<br><br>Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш.<br>Билгалдешнийн легар. 1,2-чу легаран<br>билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш<br>(хьенан? стенан? хаттаршна жоп лун<br>билгалдешнаш).<br><br>Терахьдош. Масаллин а, роIаллин а<br>терахьдешнаш. | «Къамелан дакъош» таблицца болх, таблицин чулацаман<br>анализ.<br>Тобанашкахъ болх: дешнаш тобанашкахъ цхъаьнатоха бух карор<br>(къастор) (тобанашка дерзорхьама тайп-тайпанчу билгалонех<br>пайдаэца мега, масала: къамелан дакъошца; цIердешнашна -<br>классашца, терахьашца, легаршца, хандешнашна - хаттаршца,<br>хенашца).<br>Практикин болх: цIердешнийн грамматикин билгалонаш<br>къастор.<br>Шардар: дешнаш а, церан грамматикин характеристикаш а<br>цхъаьнайалор.<br>Работа в парах: цIердешнаш тайп-тайпанчу баххашца тобанашка<br>дерзор.<br>Шардар: текстехъ билгалйинчу грамматикин характеристикашца<br>цIердешнаш карор.<br>Дифференцированни тIедиллар: цIердешнийн моIарехъ совнах<br>цIердош карор – тобанехъ кхечу дешнийн йолу грамматикин |

|    |                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|----|----------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                            | Церметдош. Йаххыйн церметдешнаш (карладаккхар). Цхаллин а, дукхаллин а терахьан йаххыйн церметдешнийн дожаршца хийцадалар.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | билгалонех муьлхха а цхьаь йоцу цердош. Практикин болх: билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Комментареш а йеш, билгалдешан кеп цердешан кепача цхьаьнайалоран тедиллар кхочушдар. Тобанашкахь болх: дидактикин текстан анализ, текстехь лааме а, лаамаза а билгалдешнаш карор. Практикин болх: хандешан грамматикин билгалонаш къастор. Комментарешца тедиллар кхочушдар: хандешнаш а, церан грамматикин характеристикаш цхьаьнайалор. Тобанашкахь болх: хандешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар (хенашца а, билгалзачу кепача). Тедиллар цхьаьна кхочушдар: текстехь хандешнаш хиларехула анализ. Куцдешнашна тӀехь тергам: маьӀна билгалдар. Практикин болх: цердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Дифференцированни тедиллар: цердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къасторехь гӀалаташ лахар. Практикин болх: кхетам (легар, хандешан билгалза кеп, терахь, и. д. кх.) шен йоцучу характеристикаца цхьаьнабалор. |
|    |                            | Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йогӀу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|    |                            | Куцдош (йукъара кхетам). МаьӀна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|    |                            | ДештӀаьхье.<br>Хуттург. Цхалхе а, чолхе а предложенешкахь хуттургаш.<br>Дакъалгаш <i>ца, ма</i> , церан маьӀна.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| 6. | <b>Синтаксис (5 сахьт)</b> | Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Ӏалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тедожоран); синхаамийн изшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Ӏамийнарг карладаккхар).<br>Цхалхечу предложенин синтаксически таллам.<br>Цханатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а.<br>Цханатайпанчу меженашца йолчу | Предложени, дешнийн цхьаьнакхетар, дош дустарца а, церан тераллин а, башхаллин а баххаш далорца а, дӀахьош йолу Ӏаморан диалог.<br>Тобанашкахь болх: аларан Ӏалашоне а, эмоцин изшаре а хьаьжжина предложенийн классификаци.<br>Цхалхечу предложенин синтаксически таллам.<br>Цхалхе а, чолхе а предложенийн башхаллашна тӀехь тергам.<br>Шардар: къаьсттинчу билгалонца предложенеш тобанашка йерзор.<br>Цхьаьна гӀуллакхдар: дешнийн цхьаьнакхетарш а, предложенеш а хӀиттор.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

|    |                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|----|----------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                                    | предложенешкахь дагардаран интонаци (иэшар).<br>Цхьалхе, чолхе предложени (йовзийтар).<br>предложение (ознакомление).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Практикин болх: Iамийна кхетамаш<br>(предложенин цхьанатайпанара меженаш, чолхе предложени)<br>масалшца цхьаьнабалор.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| 7. | <b>Орфографи а,<br/>пунктуаци а<br/>(14 сахьт)</b> | Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат<br>дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна<br>а, схьакховдийна а тексташ талларехь таллам а,<br>ша шена таллам а (карладаккхар а,<br>нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).<br>Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан<br>нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар.<br>Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а:<br>дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар;<br>хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а<br>цхьаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран<br>хьаьркаш.<br>Шина цхьалхечу предложенех лаьттаху чолхечу<br>предложенехь сацаран хьаьркаш (тергам). | ХIокху классехь Iамочу нийсайаздаран бакъонех пайдаэцаран<br>алгоритмийн моделах хIиттор, хIиттийнчу алгоритмех<br>пайдаэцар.<br>Текстана, билгалйинчу бакъонца догIу дешнаш чулацамехь<br>хиларна, комментари а йеш, анализ йар.<br>Таллам кхиорна шардар: дидактикин текстаца болх беш,<br>дешнийн йаздар нийсайаздаран (орфографин) норманашца<br>догIуш хилар къастор, нийсайаздаран (орфографин) гIалаташ<br>карор.<br>Тобанашкахь болх: дешнашкахь гIалаташ карор а, гIалат динчу<br>меттахь дилла деза элп харжарх кхетор а.<br>Шимма цхьаьна бен болх: пайдаоьцучу бакъонийн тайпанца<br>дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар.<br>Тобанашкахь болх: йаздар Iамийнчу бакъонашца кхето таро<br>йолу дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар.<br>Нийсайаздаран (орфографин) хьесап кхочушдаран шен жамIан<br>мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дIайазйарехь а<br>гIалаташ изшорхьама хьехархочун гIоьнца шен дараш нисдар<br>(корректировать дар).<br>Проектан тIедиллар: халачу дешнийн шен дошам хIоттор (йаздар<br>ма-аьлла дагахь ца лаьттаху, йиллина шеконаш кхоллалучу,<br>и.д.кх. дешнийн).<br>Шен таронийн мах хадоран хьал кхоллар: нийсайазйаран коьчал<br>тIечIагIйан шардарш харжар.<br>Кхин тIе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал:<br>нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукьахь<br>электронни носитель тIехь йерш).<br>Проектан тIедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале<br>барамехь дешнаш йукьа а далош, шен тексташ кхоллар.<br>Проектан тIедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн |

|    |                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----|-------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | <p>диктанташ хИттор.</p> <p>Дешнийн дIайаздаран нийса хилар ша таллар, нийса ца йаздина дешнаш карор а, шен гIалаташ нисдар а.</p> <p>Йаздар нийса хиларан бух абалорехь, нийсайаздаран коьчал тIехь бинчу тергаман жамI дарехь барта алар.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 8. | Къамел кхиор (12 сахът) | <p>Барта а, йозанан а тIекеренан хьелаш (кехат, декъалваран открьтка, дIакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цIарехь текстан тема йа коьрта ойла гайтар.</p> <p>Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар.</p> <p>Схьайийцар, дIайазйар (текстан барта а, йозанан кепяхь а ма-йарра схьайийцар, текстан барта хоржуш схьайийцар).</p> <p>Сочинени йозанан белхан тайпа санна.</p> <p>Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалхечу жамIийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамIдар а.</p> | <p>Тобанашкахь болх: текстана анализ йар, Iалашонца а, тIекеренан хьелашца а меттан гIирсийн харжар нийсачу буха тIехь хилар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: текстан анализ а, цуьнан чулацамехь маьIнин гIалаташ карор а.</p> <p>Кхоллараллин тIедахкарш: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепяхь а тексташ (суртхIоттор, ойлайар, дийцар) кхоллар.</p> <p>Практикин болх: билгалдинчу хьолаца йогIу жанр харжар а, кехат, декъалваран открьтка, дIайаздарш (записки) йаздар а.</p> <p>Кхоллараллин тIедиллар: цхьана темина тайп-тайпанчу тайпанийн тексташ хИттор (суртхIоттор, дийцар, ойлайар).</p> <p>Практикин болх: йешначу книгина отзыв (хетарг) йазйар.</p> <p>Тобанашкахь болх: маьIнийн гIалаташ долу текст нисйар (корректировать йар).</p> <p>тIедиллар цхьаьна кхочушдар: критерешца текстийн анализ: нийса, хьал долуш хилар, къаьсташ хилар (исбаьхьалла).</p> <p>80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан.</p> <p>Iамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан.</p> <p>Изложенешна а, сочиненешна а тIехь болх беш шен дарийн анализ, шен дараш йалийнчу алгоритмашца дустар.</p> <p>Iаморан хьесап кхочушдар нийсахиларан ша шен мах хадор: шен текст йуьхьанцарчу текстаца (изложенешкахь) а, билгалйинчу темица (сочиненешкахь) а йустар.</p> <p>Практикин тIедиллар: Iаморан-практикин хьесап кхочушдархьама хаам схьаэцаран хьоста харжар (дошаман, справочникан билгал цхьа тайпа).</p> <p>Кхоллараллин тIедиллар: гуш-хезаш гIеххьа (кIеззиг) къамел</p> |

|                                                 |  |  |              |
|-------------------------------------------------|--|--|--------------|
|                                                 |  |  | дарна кечам. |
| <b>Резерв (дийнна дешаран шарна) – 12 сахът</b> |  |  |              |